

UHRO od osnivanja do proglašenja Nezavisne Države Hrvatske

Škrlec, Daniel

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:535991>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-18**



Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)





SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

DANIEL ŠKRLEC

**UHRO OD OSNIVANJA DO PROGLAŠENJA
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

DANIEL ŠKRLEC

**UHRO OD OSNIVANJA DO PROGLAŠENJA
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Vladimir Šumanović

Sumentor: doc. dr. sc. Mijo Beljo

Zagreb, 2023.

UHRO od osnivanja do proglašenja Nezavisne Države Hrvatske

SAŽETAK

Glavna zadaća ovoga rada je iz dostupnih izvora prikazati ustrojstvo i djelatnost Ustaše-Hrvatske revolucionarne organizacije (UHRO) od osnivanja do ispunjavanja glavnoga cilja organizacije, osnutka Nezavisne Države Hrvatske. U radu će najprije biti obrađena turbulentna politička zbivanja na području Hrvatske nakon raspada Austro – Ugarske i uspostava novih državnih tvorevina. Nadalje u radu će biti obrađena politička zbivanja i rad dr. Ante Pavelića pod okriljem Hrvatske stranke prava u Kraljevini SHS kao i njegov odlazak u emigraciju zbog sve većega pritiska režima. U radu će se obraditi djelatnost promidžbena i vojna djelatnost UHRO-a, uz posebnu pozornost posvećenu pokušajima atentata na kralja Aleksandra Karađorđevića i posljedicama atentata na djelatnost UHRO-a. Autor rada će prikazati atentat na kralja Aleksandra 1934. godinu kao krucijalni događaj nakon kojega se djelatnost organizacije sužava sve do promjene političke situacije u Europi kada se uloga organizacije naglo povećava. Nadalje nakon atentata 1934. godine djelatnost organizacije u radu će biti prikazana na dio koji se nalazio u domovini, te drugi koje se nalazio u Italiji sve do uspostave Nezavisne Države Hrvatske.

Ključne riječi: Ustaša – Hrvatska revolucionarna organizacija, kralj Aleksandar, Kraljevina SHS, Ante Pavelić, Nezavisna Država Hrvatska, Hrvatska stranka prava

UHRO from its foundation to the declaration of the independent State of Croatia

Abstract

The main task of this paper is to present the structure and activities of the Ustaše - Croatian Revolutionary Organization (UCRO) from its establishment to the fulfillment of the organization's main goal, the creation of the Independent State of Croatia. The paper will first address the turbulent political events in Croatia following the dissolution of Austria-Hungary and the establishment of new state entities. Furthermore, the paper will cover the political events and work of Dr. Ante Pavelić under the auspices of the Croatian Party of Rights in the Kingdom of SHS (Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes), as well as his exile due to increasing regime pressure. The paper will delve into the promotional and military activities of UHRO, with special attention given to assassination attempts on King Alexander Karađorđević and the consequences of these attempts on UHRO's activities. The author of the paper will present the assassination of King Alexander in 1934 as a crucial event after which the organization's

activities narrowed until a change in the political situation in Europe led to a sudden increase in the organization's role. Furthermore, after the 1934 assassination, the paper will depict the activities of the organization both within the homeland and in Italy until the establishment of the Independent State of Croatia.

Key words: Ustaša – Croatian Revolutionary Organization, king Alexander, Kingdom of SHS, Ante Pavelić, Independent State of Croatia, Croatian part of rights

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Povijesne okolnosti.....	2
2.1. Raspad Austro-Ugarske i uspostava Kraljevine SHS.....	2
2.2. Politička situacija u Kraljevini SHS.....	3
2.3. Atentat u Beogradskoj skupštini.....	5
3. Korijeni Ustaškog pokreta.....	6
4. Odlazak Ante Pavelića u emigraciju.....	11
5. Ante Pavelić u emigraciji.....	12
6. Promidžbeni rad u emigraciji 1929. godine.....	16
7. UHRO.....	17
7.1. Utemeljenje UHRO-a.....	18
7.2. Idejno – programski i organizacijski dokumenti.....	19
7.3. Ustav UHRO-a.....	20
7.4. Načela UHRO-a.....	21
7.5. Promidžbena djelatnost UHRO-a.....	25
8. Ustaški logori.....	28
8.1. Logori u Italiji.....	29
8.2. Logori u Mađarskoj.....	33
9. Vojno-teroristička djelovanja Jugoslavenskog režima.....	34
10. Vojno-teroristička djelovanja UHRO-a.....	37

10.1. Velebitski ustanak.....	39
10.2. Atentat na kralja Aleksandra 1933. godine.....	42
10.3. Atentat na kralja Aleksandra 1934. godine.....	44
10.3.1. Odlazak kralja Aleksandra u Marseille.....	45
10.3.2. Organizacija atentata.....	45
10.3.3. Izvršenje atentata.....	47
10.3.4. Suđenje sudionicima atentata.....	48
10.3.5. Međunarodne posljedice atentata.....	49
11. UHRO u inozemstvu od atentata u Marseilleu do 1941. godine.....	50
12. Djelovanje UHRO-a u domovini nakon atentata u Marseilleu do 1941. godine.....	54
13. Uspostava Nezavisne Države Hrvatske.....	57
14. Zaključak.....	62
15. Popis kratica.....	64
16. Popis literature.....	65

1. UVOD

U radu obrađena je tema djelatnosti UHRO-a u razdoblju od nastanka organizacije do proglašenja Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine. Cilj rada je kroz dostupne izvore i djela dati opsežan pregled rada UHRO-a uz usporedbu različitih tvrdnji raznih autora koji su pisali o navedenoj tematici uz zaključak samoga autora rada. Cilj rada isto tako je obrazložiti potrebu za osnivanjem ovakve organizacije ali i ciljeve kojima njeni pripadnici teže.

U samome početku rada opisane su povijesne okolnosti i ključni događaji na teritoriju Jugoslavije prije samoga osnivanja organizacije kako bi se dobio uvid i dojam u kakvom stanju se nalazila Hrvatska i njezini građani u Kraljevini SHS. Nadalje, u radu su predstavljena politička djelovanja HSP-a i budućeg Ustaškog poglavnika Ante Pavelića u Kraljevini SHS ali i u emigraciji nakon odlaska iz domovine zbog marginalizacije rada hrvatskih oporbenih političara nakon proglašenja diktature početkom 1929. godine. Najveći dio rada opisuje početno organiziranje i djelovanje UHRO-a u emigraciji uz najbitnije dokumente UHRO-a prema kojima je organizacija djelovala i privlačila svojim programom nove pristaše. U radu je opisan atentat na kralja Aleksandra koji je, prema autoru rada, bio prekretnica rada organizacije u emigraciji i domovini. Zadnji dio rada posvećen je preokretu u političkim zbivanjima u Europi i Jugoslaviji te povratku pripadnika Ustaške organizacije u domovinu s ostvarenim ciljem o rušenju Jugoslavije i uspostave Nezavisne Države Hrvatske.

Tema obrađena u radu dobro je zastupljena unutar hrvatske historiografije ali uz napomenu kako razni autori imaju različite poglede prema djelatnosti organizacije kao i samu svrhu njenog nastojanja.

2. POVIJESNE OKOLNOSTI

2.1. Raspad Austro-Ugarske i uspostava Kraljevine SHS

U jeseni 1918. godine Austro-Ugarska Monarhija doživljava teške trenutke i borbu za vlastitu opstojnost.¹ Dana 29. listopada 1918. godine Hrvatski sabor izglasao je zaključak u kojemu se nalaže da se „svi dosadašnji državno-pravni odnošaji i veze kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s jedne strane, te kraljevine Ugarske i carevine Austrijske s druge strane razrješavaju te da Dalmacija, Hrvatska, Slavonija sa Rijekom proglašavaju se posve nezavisnom prema Ugarskoj i Austriji, te prema modernom načelu narodnosti, a na temelju narodnog jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba pristupaju u zajedničku narodnu suverenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba²“. Toga dana završili su državno-pravni odnosi između Hrvatske i Ugarske koji su prvi puta uspostavljeni 1102. godine. Isto se dogodilo s državno-pravnim odnosima s Austrijom uspostavljenima 1527. godine.

Dana 1. prosinca 1918. godine proglašeno je ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne Države Slovenaca, Hrvata i Srba u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.³ Nova kraljevina bila je pod vodstvom dinastije Karađorđević iako je zapravo malo toga bilo novo iz razloga jer sve što se nalazilo u novoj Kraljevini SHS ostalo je iz predratne Kraljevine Srbije.⁴ U Kraljevini SHS ostao je isti novac, vojska, kralj, zakoni i uprava koja je bila na snazi i prije ujedinjenja.⁵ Hrvatska javnost bila je uveliko razočarana načinom ujedinjenja u novonastalu državnu tvorevinu zbog zanemarivanja naputaka napisanih delegatima o uvjetima ujedinjenja te je sam Stjepan Radić bio oprezan prilikom ujedinjenja bez prethodnoga dogovora u položaju Hrvatske unutar nove državne tvorevine.⁶ Političar koji je najzaslužniji za ujedinjenje bez ikakvih uvjeta te odustajanja od naputaka je Svetozar Pribičević koji je već ranije iznosio svoje stajalište kako između Hrvata i Srba ne može biti sloge nego samo jedinstva. Svetozar Pribičević je zajedno s Delegacijom narodnog vijeća SHS izradio Adresu o ujedinjenju i predao je regentu Aleksandru.⁷

Zbog nezadovoljstva načinom ujedinjenja petoga prosinca na Jelačićevom trgu odvio se prosvjed nezadovoljnih građana predvođeni pripadnicima 25. i 53. pješačke pukovnije koji su

¹ „Država Slovenaca, Hrvata i Srba“

² „Država Slovenaca, Hrvata i Srba“

³ „Država Slovenaca, Hrvata i Srba“

⁴ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 330.

⁵ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 330.

⁶ „Stjepan Radić“

⁷ PERIĆ, *Povijest Hrvata III: Od 1918. do danas*, 9.

na taj način davali potporu Hrvatskoj samostalnosti. Dolaskom povorke na trg, režimske snage koje su poslone da skup uguše posegnule su za oružanim napadom te je smrtno stradalo 15 prosvjednika a više od 20 ih je ranjeno.⁸ U današnjoj historiografiji ovaj događaj zapamćen je po nazivu „Prosinačke žrtve“.⁹ Ante Pavelić o petom prosincu zapisao je: „Time je hrvatski vojnik, može se mirne duše reći, tumačio volju cijelog hrvatskog naroda po zovu krvi, koja je tekla u žilama hrvatskoga naroda i reagirao protiv stvaranju Jugoslavije, proti zarobljivanju svoga naroda i proti počinjenoj izdaji“.¹⁰

2.2. Politička situacija u Kraljevini SHS

Nakon dugotrajnih pregovora 20. prosinca 1918. godine sastavljena je prva vlada Kraljevine SHS. Na čelu vlade bio je Stojan Protić pripadnik Narodne radikalne stranke dok su većinu vlade sačinjavali pripadnici srbijanske nacionalnosti.¹¹ Regent Aleksandar 6. siječnja objavio je manifest te je njegov sadržaj označavao program prve Jugoslavenske vlade. U aktima o osnutku zajedničke države piše da: “Privremeno narodno predstavništvo mora biti sastavljeno od određenog broja predstavnika koje će sporazumno odrediti srpska Narodna skupština i Narodno vijeće koje je sastavljeno od predstavnika Vojvodine, Crne Gore te Makedonije i određenog broja članova Jugoslavenskog odbora.”¹² Problem je bio u različitim izbornim zakonima te je u državama SHS kriterij bio da bude jedan zastupnik na sto tisuća stanovnika te po tome je Narodno vijeće brojilo 90 poslanika, dok je Srpska skupština birana po kriteriju jedan poslanik na trideset tisuća stanovnika te je skupština brojala 162 poslanika.¹³ U Vojvodini i Crnoj Gori izabrana su predstavnička tijela nakon rata po posebnom izbornom redu kako bi izglasali ujedinjenje sa Srbijom dok u Makedoniji izbori prije rata nisu bili provedeni. Zbog toga je nastala problematika vezana za određivanje broja članova za pred parlament. Hrvatska pučka seljačka stranka Stjepana Radića trebala je u privremeno predstavništvo poslati samo dva predstavnika a s time i sa samim načinom formiranja privremenog narodnog predstavništva nisu željeli sudjelovati u radu ovog državnog tijela.¹⁴

Hrvati nisu bili zastupljeni u onome broju u kojemu su trebali biti, a iz Privremenog narodnog predstavništva su bili isključeni svi oni predstavnici koji su se protivili

⁸ „Prosinačke žrtve“

⁹ „Prosinačke žrtve“

¹⁰ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 339.

¹¹ ŽEBEC ŠILJ, „Pregled općeg političkog stanja u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevini Jugoslaviji“, 30.

¹² ENGESFELD, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, 77.

¹³ ENGESFELD, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, 77.

¹⁴ PERIĆ, *Povijest Hrvata III: Od 1918. do danas*, 14.

nedemokratskom načinu ujedinjenja i srpskoj hegemoniji. Srbi su osigurali apsolutnu prevlast u radu ovoga vijeća te su hrvati u potpunosti marginalizirani i u potpunosti onemogućeni u radu samog vijeća.¹⁵ Iako je vlada sastavljena 20. prosinca 1918. godina prva sjednica Privremenog narodnog predstavništva održana je 1. ožujka 1919. godine na što su oštro reagirale političke opcije iz Slovenije i Hrvatske iz razloga jer je vlada na čelu sa Stojanom Protićem trebala odgovarati privremenom narodnom predstavništvu kojega nema.

Na vladinu inicijativu izglasan je ustav s neznatnom većinom 28. lipnja 1921. godine. Ustav je izglasan na pravoslavni blagdan Vidovdan te je ustav u historiografiji poznat pod pojmom Vidovdanski ustav.¹⁶ Važnost Vidovdanskog ustava očituje se u tome da je ustav odredio Kraljevinu SHS kao ustavnu parlamentarnu monarhiju.¹⁷ Vidovdanskim ustavom zakonodavnu vlast imala je skupština, ali ju je dijelila s kraljem dok je unutarnje uređenje bilo centralističko. Koliku je vlast imao kralj vidljivo je iz podatka da je svaki prijedlog skupštine trebao potvrditi kralj. Isto tako u razdoblju od 1919. do 1929. godine promijenjeno je devetnaest vlada od kojih su samo dvije vlade doživjele pad zbog toga što im nije ukazano povjerenje skupštine. Ostale vlade odnosno njih sedamnaest odstupile su na kraljev zahtjev što je izravni pokazatelj da su ovisile o kralju a odgovornost prema skupštini i građanima kraljevine SHS bila je sporedna ili nebitna naspram kralja.¹⁸

Vrijeme od 1918. do proglašenja šestosiječanjske diktature obilježilo je prevlast srpske hegemonije i marginalizacija hrvatskih političkih opcija kao i svih proturežimskih stranaka. Hrvatska politika u tome razdoblju doživjela je mnogobrojne pokušaje marginalizacije i sterilizacije, međutim događaji iz 1928. godine izmakli su kontroli i uveliko uzdrмали hrvatsku političku scenu.

¹⁵ Perić, *Povijest Hrvata III: Od 1918. do danas*, 14.

¹⁶ ŠUTE, *Hrvatska povijest 1918- 1941*, 60.

¹⁷ ŽEBEC ŠILJ, „Pregled općeg političkog stanja u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevini Jugoslaviji“, 32.

¹⁸ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 154.

2.3. Atentat u Beogradskoj skupštini

Velikosrpski političari smatrali su da su predstavnici HSS-a i njihov glavni vođa Stjepan Radić glavna oporbena prijetnja njihovim namjerama u provođenju velikosrpske ideologije. Stjepanu Radiću počinje se sve više prijetiti pa čak i smrću, pojedine su prijetnje smrću objavljene u režimskim novinama. Dana 7. svibnja u režimskim novinama *Politici* napisano je kako Stjepana Radića treba urazumiti i prekinuti njegovo djelovanje, te naglašava ako to država ne učini da će narod biti taj koji će preuzeti stvar u svoje ruke i na kraju na sve načine obračunati se sa Radićem.¹⁹

Dana 20. lipnja 1928. godine tijekom sjednice Narodne skupštine izvršen je atentat na hrvatske narodne zastupnike od strane Puniše Račića narodnog zastupnika Radikalne stranke.²⁰ U atentatu ubijeni su narodni zastupnici Đuro Basariček i Pavao Radić a ranjeni su Ivan Pernar, Ivan Grandić i vođa hrvatskog naroda Stjepan Radić.²¹ Nakon atentata hrvatski zastupnici su odustali od sudjelovanja u narodnoj skupštini te su organizirane brojne demonstracije, koje su se dodatno zaoštrile smrću Stjepana Radića 8. kolovoza 1928. godine od posljedica ranjavanja u Beogradskoj skupštini. Dana 13. kolovoza održan je sprovod Stjepana Radića u Zagrebu koji je zapravo ujedno bio i demonstracija koja je pokazala pravu snagu hrvatske ujedinenosti u svim segmentima.²² Atentatom na narodne zastupnike politička kriza dospjela je do vrhunca, zbog toga je kralj Aleksandar 6. siječnja 1929. godine objavio proglas o ukidanju Vidovdanskog ustava i raspuštanju Narodne skupštine te je osnovana nova vlada na čelu s generalom Petrom Živkovićem.²³

Razdoblje diktature kralja Aleksandra obilježeno je gospodarskim aferama, državnom centralizacijom i marginalizacijom nacionalnih političkih struja koje su djelovale protiv režima.²⁴ Šestosiječanjska diktatura razdoblje je samovlade kralja Aleksandra Karađorđevića koja je trajala do 3. rujna 1931. godine.²⁵

¹⁹ HORVAT, *Politička povijest Hrvatske II*, 336.

²⁰JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 47.

²¹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 47.

²² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 49.

²³ „Šestosiječanjska diktatura“

²⁴ „Šestosiječanjska diktatura“

²⁵ „Šestosiječanjska diktatura“

Iz svega navedenoga možemo zaključiti kako ujedinjenje nije provedeno uz volju svih stanovnika i kako se ujedinjenje nije provelo u hrvatskim državnim interesima. Nakon ujedinjenja vidljivo je po samom odabiru predstavnika u Privremeno narodno predstavništvo da se sve radilo kako bi se kraljevskom režimu olakšalo vladanje a proturežimskim političkim strujama se na razne načine sputavao i onemogućavao njihov rad. Vrhunac režimske borbe protiv oporbenih zastupnika označava se atentatom u Beogradskoj skupštini nakon čega prestaje svaka suradnja između djelovanja režima i oporbenih zastupnika.

3. KORIJENI USTAŠKOG POKRETA

Korijeni Ustaškog pokreta povezuju se s djelovanjem dr. Ante Pavelića (dalje u tekstu Ante Pavelić) i užem krugu njegovim istomišljenika okupljenih oko Hrvatske stranke prava kao i svih organizacija povezanih sa navedenom strankom.²⁶ Pod okriljem HSP-a u dvadesetim godinama počele su se politički formirati buduće vođe ustaškoga pokreta.²⁷ Budući vođa Ustaškog pokreta Ante Pavelić HSP-u se priključio tijekom Prvog svjetskog rata kada je kao odvetnički pripravnik radio u uredu tadašnjeg predsjednika HSP-a Aleksandra Horvata.²⁸ Sam Ante Pavelić isticao je kako je utjecaj Horvata bio od ključne važnosti za izobrazbu njegovih političkih stajališta koja je u budućnosti zastupao.²⁹

Od samoga ujedinjenja u Kraljevinu SHS, HSP je protiv takvoga načina ujedinjenja uz konstantno zalaganje za uspostavom neovisne i samostalne hrvatske države.³⁰ Politički program HSP-a temeljio se na težnji da se očuva državna samosvojnost hrvatskoga naroda uz potrebu uspostave hrvatske države koja bi u svoj teritorijalni sastav uključivala bansku Hrvatsku s Rijekom i Međimurjem, Dalmaciju, Istru uz Bosnu i Hercegovinu.³¹ Program je potpisan od strane predsjednika HSP-a Vladimira Prebega i tajnika stranke Ante Pavelića.³² Interesantno je da je stranka koja je temeljila svoje djelovanje na težnji za tisućljetnim snom o neovisnoj hrvatskoj državi i samim time ugrožavala temelje i opstojnost novostvorene Kraljevine SHS djelovala u sustavnim i pravnim okvirima te države.³³

²⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 33.

²⁷ JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska: 1941-1945.*, 13.

²⁸ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 35.

²⁹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 36.

³⁰ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 33.

³¹ „Pravaštvo“

³² JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska: 1941-1945.*, 14.

³³ „Pravaštvo“

Dvadesetih godina prošloga stoljeća Ante Pavelić biran je na više političkih dužnosti. Prvi put izabran je 1922. godine za gradskog zastupnika u gradu Zagrebu.³⁴ Ante Pavelić marljivo radi i bori se za unaprjeđenje grada Zagreba te 1927. godine izabran je za oblastnog zastupnika ponovno u Zagrebu, no tu ne prestaje napredovanje Pavelića kojem građani Zagreba ponovno ukazuju povjerenje i u rujnu 1927. godine biraju ga za narodnog zastupnika.³⁵

HSP je kroz dvadesete godine djelovao na svim izborima i razinama vlasti te je uspostavljao suradnje i sa drugim strankama. Hrvatski blok je savez koji je sklopljen 21. svibnja 1921. godine između Hrvatske republikanske seljačke stranke, Hrvatske zajednice i Hrvatske stranke prava osnovan s ciljem ujedinjenja hrvatskih snaga u borbi protiv centralizma, međutim zbog nesuglasica predstavnici HSP-a izbačeni su iz saveza 25. studenoga 1922. godine.³⁶ U izvorima ima različitih mišljenja o razlogu izbacivanja HSP-a iz Hrvatskog bloka, tezu oko izbacivanja HSP-a zbog nepriznavanja Radićeva prvenstva u Hrvatskoj politici iznijela je Fikreta Jelić Butić dok je drugu tezu iznio Mate Drinković koja govori o izbacivanju zbog javnog prosvjedovanja poslovnog odbora HSP-a protiv slanja delegacije Hrvatskog bloka u Beograd.³⁷

Nakon izbacivanja HSP-a iz Hrvatskog bloka navodno dolazi do okreta u politici HSP-a koji predvođeni Ante Pavelićem pregovaraju s Radikalima i Nikolom Pašićem kako bi učvrstili svoj položaj a oslabili položaj Stjepana Radića i njegove stranke. Važno za napomenuti kako je tezu o takozvanom „paktiranju“ iznijela Fikreta Jelić Butić uz napomenu kako su radikali odbili suradnju zbog zaokreta u politici Stjepana Radića koji se odrekao republikanizma i tim činom napravio zaokret političke situacije u zemlji.³⁸ Tijekom ljeta 1925. godine HSS potpisuje sporazum s Radikalnom strankom i ulazi u vladi, nedugo zatim Stjepan Radić postaje ministar prosvjete u vladi.³⁹

I sam Pavelić potvrdio je da se sastao s Nikolom Pašićem u Beogradu kojega je upoznao preko profesora Đorđa Jelenića, ali Pavelić iznosi drugu verziju toga sastanka. Ante Pavelić navodi kako je razgovor započeo sa odbijenicom za bilo koji vid suradnje riječima „Gospodine predsjedniče, kad me već pitate, kazat ću Vam jednostavnim riječima pravu istinu, osobito zato, jer Vam je sigurno poznato, da sam potpuno dezinteresiran na bilo kakvu korist od ovog

³⁴ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 36.

³⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 37.

³⁶ „Hrvatski blok“

³⁷ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 38.

³⁸ JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska: 1941-1945.*, 15.

³⁹ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 20.

razgovora, bilo za mene osobno, bilo za stranku kojoj pripadam, jer mi po našem političko programu ne možemo i ne želimo ući u bilo koju vladinu kombinaciju u ovoj državi.⁴⁰

Pavelićevu tezu potvrđuju i njegovi mnogobrojni govori u kojima je zagovarao hrvatsku nezavisnost a jedan od najpoznatijih govora je zasigurno govor u proljeće 1928. godine kada mu je jedan od srbijanskih zastupnika dobio „Lako noć“ na što je Ante Pavelić odgovorio „Gospodo, ja ću biti sretan kada vam budem mogao reći „laku noć“ bit ću sretan onda kada vam svi Hrvati uzmognu i reći: „laku noć“ i hvala vam na ovakvoj zabavi, kakvu smo imali s vama“ Nadam se da ćete, uostalom, i vi biti sretni kad ne budete imali Hrvate.⁴¹

I nakon razilaženja i žestokih napada između stranaka na hrvatskoj političkoj sceni ponovno se okupljaju oko drugog Hrvatskog bloka osnovanog 19. lipnja 1927. godine u kojemu su u početku sudjelovali HSP i HRSS, međutim savez je proširen 25. rujna 1927. godine kada se priključuje Hrvatska Federalistička Seljačka Stranka na čelu s Antom Trumbićem.⁴² Nakon toga razdoblja važno je zabilježiti pad popularnosti Stjepana Radića i HRSS-a uz rast stranaka Hrvatskog bloka što je vidljivo iz rezultata iz rujna 1927. godine kada su stranke Hrvatskog bloka dobile veći broj glasova a oba mandata u gradu Zagrebu pripala su strankama HSP-u i HFSS-u odnosno njihovim tadašnjim predstavnicima Ante Paveliću i Anti Trumbiću.⁴³

Važno za napomenuti je kako HSP ipak nije uspio u svojem političkom razvoju postati glavna predvodnica hrvatske politike međutim razloga za to ima više. Jedan od razloga zasigurno je taj što su sami politički stavovi stranke imali malobrojnu podršku ali ključni razlog je naglo jačanje Hrvatske Republikanske seljačke stranke predvođenom Stjepanom Radićem bila je sve do početka Drugog svjetskog rata predvodnica hrvatske politike.⁴⁴ Iako su HSP-ove pristaše poštivali državne norme s vremenom se pokret sve više radikalizirao a sve je kulminiralo atentatom u Beogradskoj skupštini nakon čega započinju pripreme za osnivanje ilegalnih oružanih skupina.⁴⁵

Od 1926. godine djelovala je Hrvatska pravaška revolucionarna omladina (HPRO) te ona djeluje u okviru HSP-a. Na čelu organizacije bio je bliski suradnik Ante Pavelića Branimir Jelić.⁴⁶ Iznimno bitna organizacija osnovana je 1928. godine pod nazivom Hrvatski domobran,

⁴⁰ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 394.

⁴¹ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 31.

⁴² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 39.

⁴³ JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska: 1941-1945.*, 16.

⁴⁴ JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska: 1941-1945.*, 14.

⁴⁵ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 31.

⁴⁶ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 31.

organizacija je registrirana kao športsko društvo a zapravo je služila za uvježbavanje mladića za ilegalne borbene akcije.⁴⁷ Iako su učinili sve kako bi djelovanje i rad Hrvatskog domobrana bio vlastima prihvatljiv to se nije dogodilo te su vremenom režimske vlasti onemogućile njegovo djelovanje.⁴⁸

Važan oporbeni list bio je *Starčević* kojim je upravljao Mijo Bzik, u zadnjem broju objavljenome u studenome 1928. godine najavljeno je njegovo gašenje ali i obavijest o početku rada novoga lista. Prvi broj novo osnovanoga lista izašao je 16. studenoga 1928. godine pod nazivom *Hrvatski domobran*, glavni urednik, izdavač i predstavnik bio je Branimir Jelić dok je upravu lista preuzeo Mijo Bzik.⁴⁹ Već u prvom broju časopisa nalazimo na brojne oštre i revolucionarne poruke zbog čega je više od pola primjeraka zaplijenjena, jedna od brojnih poruka bila je i slika mladog domobrana sa zastavom u ruci uz tekst:

„Trublje se ori glas kano grom,

Pod stijeg junaci , zove nas dom!

Dosta je robstva, od sad sloboda

*Poklik je našeg hrvatskog roda“.*⁵⁰

Složno organizirana pravaška mladost sudjelovala je u demonstracijama 1. prosinca 1928. povodom proslave desete godišnjice ujedinjenja, kada su u trenutku okupljanja državnih službenika i oficira na toranj zagrebačke katedrale izvješene tri crne zastave. Nakon tog događaja prekinuta je službena ceremonija proslave a na ulicama Zagreba izbili su veliki sukobi s vojskom i policijom u kojima je bilo i preminulih.⁵¹ Nakon organizirane akcije kako navodi sam Ante Pavelić „uhićeno je mnogo radničke i sveučilišne mladeži, a istrage i potjera za organizatorima „crnih zastava“ trajale su nekoliko dana.⁵² Zbog straha od uhićenja Branimir Jelić i Gustav Perčec odlaze u Mađarsku 6. prosinca 1928. godine te su to prvi odlasci hrvatskih nacionalista u emigraciju.⁵³

Zbog općenito neodrživog stanja u državi nakon Beogradskog atentata i mnogobrojnih negodovanja i demonstracija kralj Aleksandar I. Karađorđević 6. siječnja 1929. godine ukinuo

⁴⁷ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 31.

⁴⁸ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 55.

⁴⁹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 57.

⁵⁰ BZIK, *Ustaška borba*, 88.

⁵¹ BZIK, *Ustaška borba*, 60.

⁵² PAVELIĆ, *Doživljaji*, 427.

⁵³ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 65.

je Vidovdanski ustav i u Kraljevini SHS uveo diktaturu, skupština je raspuštena, političkim strankama je rad zabranjen te je uvedena stroga cenzura jer je kralj odlučio kako između naroda i vlasti ne smije više biti posrednika.⁵⁴

Zanimljivo je da su hrvatske političke opcije imale različito mišljenje o proglašenju diktature, predsjednik HSS-a Vladko Maček sa zadovoljstvom je pozdravio diktaturu iz razloga jer je smatrao čin proglašenja diktature dobrim rješenjem za smirivanje političke situacije u zemlji ali i rješenja hrvatskog pitanja.⁵⁵ Toga trenutka Vladko Maček izjavio je „Kak vidite lajbek je raskopčan. Vidovdanski ustav, koji je preko 7 godina tištio hrvatski narod, srušen je! Srušen je ne samo u svijesti naroda rješenjem Nj. Vel. Kralja, nego i faktično. Posve sam siguran na slogu i zrelost a prama tome i jakost hrvatskog naroda te obzirom na veliku mudrost Nj. Vel. Kralja, da će nam uspjeti da ostvarimo ideal hrvatskog naroda: da Hrvat bude gospodar u svome domu, u svojoj slobodnoj Hrvatskoj“.⁵⁶ Dužnosnici HSP-a imali su drugačije razmišljanje o novonastaloj situaciji i nisu bili optimistični po tome pitanju i bili su u pravu nakon proglašenja Petra Živkovića djelatnog generala za predsjednika vlade i donošenja novih zakona koji su sadržavali prijetnje i zabrane i prvaci HSS-a promijenili su svoje mišljenje.⁵⁷

O stanju za vrijeme diktature dovoljno govori da je osnovan sud u Beogradu imena *sud za zaštitu države* na kojemu nema žalbi ali i ostali sudovi su tako organizirani. Mnogi sudci koji nisu bili podložni režimu bili su premješteni na druga radna mjesta ili umirovljeni.⁵⁸ Koliko su sudovi bili režimski nastrojani dovoljno govori usporedni podatak da je Puniša Račić nakon ubojstva Stjepana Radića, Pavla Radića i Dure Basaričeka i ranjavanja Ive Pernara i Ivana Grande osuđen na dvadeset godina zatvora, dok je Marko Ožanić zbog pucanja na agenta A. Grauera iako ga nije niti pogodio osuđen na petnaest godina zatvora. Treba napomenuti kako zapravo nije niti dokazano Ožaniću kako je on pucao već je u jednome pismu naveo kako bi agenta Grauera trebalo ubiti.⁵⁹ Nedugo nakon proglašenja diktature i iznimno loše situacije za hrvatsku politiku u emigraciju odlučuje otići i sam Ante Pavelić.

⁵⁴ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 68.

⁵⁵ ŽEBEC ŠILJ, „Pregled općeg političkog stanja u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevini Jugoslaviji“, 36.

⁵⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 68.

⁵⁷ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 71.

⁵⁸ BUDAK, *Hrvatski narod u borbi za samostalnu i nezavisnu Hrvatsku državu*, 138.

⁵⁹ BUDAK, *Hrvatski narod u borbi za samostalnu i nezavisnu Hrvatsku državu*, 138.

4. ODLAZAK ANTE PAVELIĆA U EMIGRACIJU

O samom odlasku Dr. Ante Pavelića u emigraciju postoji više hipoteza o kojima se povjesničari sukobljavaju. Teoriju o odlasku 19. siječnja 1928. godine u emigraciju preko Italije iznosi Nada Kisić Kolanović s tvrdnjom da je Pavelić prešao jugoslavensku granicu na Sušaku, otišao do Venecije a zatim u Beč.⁶⁰ Sam datum odlaska u emigraciju potvrđuju i jugoslavenski policijski izvori koji navode kako je Pavelić otišao 19. siječnja ali uz tvrdnje da je izravno iz Zagreba otišao u Beč. Kako navodi sam Bogdan Krizman „Pavelić je otputovao vlakom koji je napustio Zagreb u 23:25 uvečer, a već sljedećeg dana bio je u Austriji.⁶¹

Druga teza oko Pavelićeva odlaska u emigraciju govori nam o odlasku 17. siječnja, teoriju iznosi Mijo Bzik koji navodi kako je 17. siječnja ne samo povijesni dan za Antu Pavelića već za cijeli hrvatski narod. Bzik još navodi „Toga dana odputovao je Poglavnik u emigraciju, gdje je ostao punih trinaest godina. U toj emigraciji, na tom teškom putu, koji je on sam dragovoljno i svijestan sve težine takvog života, odabrao, Poglavnik je izdržao i pobijedio. Značenje 17. siječnja za hrvatski narod reći će povjesničari, a za danas se u okviru ovog kratkog pregleda može reći da je taj dan jedna neizmjereno velika prekretnica u političkom životu hrvatskoga naroda.⁶²

Nakon saznanja o odlasku Pavelića u emigraciju režimske vlasti zatražile su putem šifriranog brzojava izvješće od velikog župana u Zagrebu, generala Vojina Maksimovića koji je javio kako je Pavelić otišao s noći 19-20 vlakom za Beč iako ne zna preko kojega prijelaza te u odgovoru potvrđuje kako je Pavelić bio stalno praćen još od lipnja 1928. godine, uz dodatak kako ga je stalno pratio jedan agent u dvije smjene i to dan i noć kada god se upalilo svjetlo u Pavelićevom stanu.⁶³

U svojim doživljajima Ante Pavelić opisuje odlazak u emigraciju 19. siječnja 1929. godine te navodi kako je imao putovnicu ali da s njom nije mogao prijeći na legalnom graničnom prijelazu već mu je ona služila samo kao trik ali i kao osobna iskaznica u inozemstvu.⁶⁴ Pavelić opisuje kako je i tu večer ispred njegove kuće bio agent nadležan za njegovo praćenje ali je uspio otići iz kuće bez da ga opazi, te je svratio u gostionu Ivice Pavelića nakon koje je otišao u Karlovac na brzi vlak prema Sušaku gdje ga dočekuju Malivuk i Lisac

⁶⁰ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 72.

⁶¹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 72.

⁶² BZIK, *Ustaška borba*, 127.

⁶³ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 32.

⁶⁴ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 434.

vidno pijani. Umiljato pijani Lisac kako ga opisuje sam Pavelić zabavljao je žandare na mostu koji su trebali prijeći te žandar nije niti pogledao do kada vrijedi Pavelićeva putovnica već mu samo odbori prolazak granice isto se dogodi na drugoj strani gdje su bili talijanski graničari.⁶⁵

Pavelić opisuje kako je iste večeri zaputio se preko Trsta u Beč gdje započinje život političkog emigranta koji je trajao preko deset godina, Pavelić navodi kako život političkog emigranta nije bio ugodan, ali uvijek uz nadu da će ugledati slobodu i nezavisnu domovinu.⁶⁶

5. ANTE PAVELIĆ U EMIGRACIJI

Ante Pavelić ponukan putem Stjepana Radića po Europi 1923/1924. godine zanemaruje potražiti pomoć u zapadnoeuropskim prijestolnicama u kojima nema sluha za reformiranje Jugoslavije i traženja rješenja za Hrvatsko pitanje i pokušava potražiti pomoć od „neprijatelja“ Kraljevine SHS. Tako Pavelić biva jedan od prvih političara koji zanemaruje Paris i London i pomoć pokušava pronaći u Italiji, Njemačkoj, Bugarskoj i Mađarskoj zemljama koje su nezadovoljne trenutnim versajlskim poretkom i imaju želju rušiti ga.⁶⁷ Mijo Bzik navodi kako „Srbija u savezu s versajskim čuvarima pljačke, ne će nikad dozvoliti stvaranje samostalne države Hrvatske“.⁶⁸

Prva postaja Ante Pavelića bila je Beč u kojemu ga dočekuju i pomažu mu članovi grupe Sarkotić u prvim mjesecima života u emigraciji.⁶⁹ Pavelić navodi kako je surađivao sa generalom Sarkotićem, pukovnicima Perčevićem i Duićem koje opisuje kao neumorne i sposobne za domoljubni rad.⁷⁰ Poznanstvo Pavelića i Perčevića traje od 1927. godine kada su se upoznali u Beču na prolazu prema Parizu u koji se Pavelić zaputio kako bi sudjelovao na Kongresu gradova.⁷¹

U Beču Pavelića je dočekaio izaslanik beogradskog ministarstva unutrašnjih poslova Vladeta Miličević kojemu je zadatak bio pratiti aktivnost i rad Ante Pavelića i Gustava Perčeca.⁷² U Austriju su nakon demonstracija 1. prosinca 1928. godine pobjegli Gustav Perčec inače tajnik HSP-a i Branko Jelić.⁷³ Kako bi legitimno bili u Austriji to su osigurali pripadnici

⁶⁵ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 437.

⁶⁶ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 438.

⁶⁷ JONJIĆ, „Povijesno-politički okvir postanka Ustaškog pokreta“, 8.

⁶⁸ JONJIĆ, „Povijesno-politički okvir postanka Ustaškog pokreta“, 8.

⁶⁹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 79.

⁷⁰ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 438.

⁷¹ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 53.

⁷² KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 54.

⁷³ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 79.

grupe „Sarkotić“ te je osobno sam Perčević nabavio novinarsku legitimaciju te i samim time status novinara Gustavu Perčecu dok je Duić pomogao kako bi Jelić u Štajerskoj nastavio studij medicine.⁷⁴

Uskoro je Pavelić preko poznanika dogovorio sastanak sa Aleksandrom Staniševom predsjednikom Makedonskog Nacionalnog Komiteta, te nakon razgovora dogovorili dolazak u Sofiju kako bi sklopili ugovor o zajedničkoj borbi Hrvatske i Makedonije.⁷⁵ Pavelić se tijekom 1927. godine zbližio sa makedonskim emigrantima u Bugarskoj kada je u Skoplju na sudu zastupao skupinu makedonskih studenata.⁷⁶ Na poziv Nacionalnog komiteta makedonskih emigrantskih organizacija doputovao je u Sofiju uz Gustava Perčeca te potpisao „Sofijsku deklaraciju“ 20. travnja 1929. godine.⁷⁷ Deklaracija je pročitao Stanišev a glasila je „Prigodom bratskog posjeta hrvatskoga narodnoga zastupnika Dra Ante Pavelića i gradskog zastupnika grada Zagreba Gustava Perčeca Nacionalnom Komitetu Makedonskih Emigrantskih Organizacija u Bugarskoj, konstatirano je s obje strane, da im onemogućni režim, kome su podvrgnute Hrvatska i Makedonija, podjednako nalaže, da koordiniraju svoju legalnu djelatnost za izvođenje čovječjih i narodnih prava, političke slobode te potpune nezavisnosti Hrvatske i Makedonije“.⁷⁸

Nakon manifestacije sastali su se s vođom Vnutrašnje Makedonske Revolucionarne Organizacije (VMRO) Ivanom Vančom Mihajlovim te uspostavili početak suradnje organizacija.⁷⁹ Za povratak s manifestacije određena je ruta preko Rumunjske i Mađarske do Beča, ali je Stjepan Duić dobio informaciju da će ih Rumunjske vlasti uhititi kada dođu na njihov teritorij. Pavelić iznosi da je između država koje tvore tzv. Malu Antantu postojao dogovor po kojemu su se države (Jugoslavija, Rumunjska i Čehoslovačka) obvezale izručiti političke protivnike bez pravnog postupka.⁸⁰ Nakon saznanja odlučuje se na odlazak do Varne gdje se ukrcavaju na brod i ploveći više od četrnaest dana odlaze u Trst.⁸¹

Nakon održane manifestacije atmosfera u Jugoslaviji je bila uzavrela te je Jugoslavenski režim odmah reagirao te uputio prosvjednu notu bugarskoj vladi a uz to je sud za zaštitu države pokrenuo proces u kojemu su optuženi bili Pavelić i Perčec. Odluka je

⁷⁴ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 54.

⁷⁵ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 439.

⁷⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 81.

⁷⁷ KISIĆ KOLANOVIĆ, *NDH i Italija. Političke veze i diplomatski odnosi*, 22-23.

⁷⁸ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 56.

⁷⁹ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 442.

⁸⁰ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 442.

⁸¹ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 442.

donesena sedamnaestog srpnja 1929. godine u kojoj su Pavelić i Perčec proglašeni krivim i osuđenima na smrt.⁸²

Nakon održane manifestacije u Sofiji, Austrijske vlasti zbog pritiska Jugoslavije uskratile su Paveliću mogućnost boravka u zemlji, nakon čega on odlazi u Italiju, dok Perčec ostaje u Austriji.⁸³ Iste godine, Italija je odbila produžiti ugovor o prijateljstvu s Jugoslavijom. Glavni razlozi za to bili su „hrvatsko pitanje“ i talijansko zahtijevanje da se Albanija proglasi Kraljevinom te da Hrvatska i Albanija posluže Italiji kako bi ostvarila svoje ambicije prema Balkanu.⁸⁴

Prvi kontakti Ante Pavelića i predstavnika fašističke vlasti u Italiji dogodili su se u lipnju 1927. godine, kada je Pavelić kao gradski zastupnik putovao u Pariz na Kongres gradova nakon kojega odlazi u Rim.⁸⁵ Sastanak su dogovorili general pukovnik Sarkotić, pukovnici Perčević i Duić preko talijanskog veleposlanstva u Beču te su tim putem obaviještavali o detaljima Pavelića u Parizu.⁸⁶

U Rimu, Pavelić se sastaje s visokim dužnosnikom Fašističke stranke Robertom Forgesom Davazantiem kojeg upoznaje sa zapostavljenosti Hrvatske, strogim Beogradskim režimom i željom hrvatskog naroda za ostvarenjem tisućljetnog sna u obliku vlastite nezavisne države.⁸⁷ Hrvoje Matković iznosi kako je tom prilikom Pavelić predao Promemoriju u kojoj se navodi kako su Hrvati spremni prilagoditi se talijanskim interesima, u političkom, ekonomskom ali i vojnom smislu. Isto tako navodi kako su spremni prihvatiti teritorijalni gubitak veći nego je određen Rapallskim ugovorom potpisanim 1920. godine o razgraničenju Kraljevine Italije i Kraljevine SHS.⁸⁸ Zanimljivo je kako je Pavelić opisao prvi sastanak s predstavnicima Fašističke stranke u Rimu ali ne spominje Promemoriju i obećanja o ustupanju Hrvatske obale samo kako bi se dobila talijanska pomoć.

Fašističkim vlastima zasigurno je bila zanimljiva Pavelićeva ideja unutarnjeg razbijanja Jugoslavije jer su kroz povijest stalno imali pretenzije na Jadransku obalu a ovo je bila prilika da se Mussolinijeve vanjskopolitičke pretenzije za prodorom na Balkan ostvare.⁸⁹ Talijanska

⁸² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 83.

⁸³ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 83.

⁸⁴ KISIĆ KOLANOVIĆ, *NDH i Italija. Političke veze i diplomatski odnosi*, 24.

⁸⁵ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 34.

⁸⁶ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 401.

⁸⁷ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 34.

⁸⁸ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 34.

⁸⁹ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 34.

strana vidjela je svoju korist kroz Ustaški pokret te su iz toga razloga pružili pripadnicima pokreta utočište i sveobuhvatnu vrstu pomoći. Pavelić je doputovao u Italiju pod lažnim imenom Antonio Serdar te s vremenom dolazi do sve više kontakata s Fašističkim vlastima, i upoznaje Arnolda Mussolinija, brata od Benita koji je u tome razdoblju vršio funkciju izdavača fašističkog lista „*Popolo d' Italia*“. Kako vrijeme prolazi uspostavlja kontakte sa Italom Zingarelliem, tumačem fašističke politike da bi uskoro osobno upoznao i glavnog čovjeka Fašističke Italije Benita Mussolinija.⁹⁰

Prvo razdoblje emigracije u Italiji Ante Pavelića uveliko je obilježio sastanak u listopadu 1929. godine u kojemu je uz Augusta Košutića predstavljao hrvatsku stranu, dok su s talijanske strane sudjelovali Forges Davanzati i Paolo Cortes.⁹¹ Hrvatska strana imala je zadatak sastankom dogovoriti talijansku zaštitu i potporu za buduće akcije i sami hrvatski pokret, uz smatranje kako uz talijansku pomoć mogu postići uspostavu nezavisne države Hrvatske. Iznimno bitan detalj koji se iznosi sa sastanka je da je hrvatska pregovaračka strana predstavila zemljovid u kojemu su iznijeli svoja razmišljanja i želje kako bi teritorijalna izgledala buduća nezavisna hrvatska država.⁹² Prema pisanju Sadikovicha, u buduću sastav hrvatske države bili su uključeni „Slavonija, uža Hrvatska, pretežiti dio Dalmacije, Bosna (sa Sarajevom) i Vojvodina, uz djelove Slovenije koji su bili uključeni u granice zamišljene države.“⁹³

Pavelić je nastojao održati kontakte s predstavnicima VRMO-a te se u Bologni 20. i 21. srpnja sastao s njenim predstavnicima. Taj je sastanak od važnog značaja zbog tog što s njime započinje vrlo bliska suradnja između UHRO-a i VMRO-a. Predstavnici na sastanku bili su Ante Pavelić uz Gustava Perčeca s hrvatske strane, dok su makedonsku stranu predstavljali Georgi Kondov i Ivan Hadžov.⁹⁴ Zapisnik sastanka otkriva nam njihovo zajedničko mišljenje o drugim državama te je iz toga vidljivo kako su Italija i Mađarska smatrane prijateljskim državama. Njemačka i Poljska su prema njihovom viđenju bile neutralne, dok su Francuska, Čehoslovačka i Rumunjska smatrane izuzetno neprijateljskim državama.⁹⁵

Interesantno je kako je hrvatska strana potpisana u ime „Stanice zastupanja hrvatskih narodnih interesa“ a ne u ime UHRO-a što nam može biti izuzetno važan podatak kada razmatramo točnost iznesene činjenice o osnivanju UHRO-a 7. siječnja 1929. godine. Zapisnik

⁹⁰ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 101 -102.

⁹¹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 102.

⁹² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 102.

⁹³ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 102.

⁹⁴ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 103-104.

⁹⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 104.

sastanka otkriva kako su najbitnije dogovorene aktivnosti bile pojačana propaganda u inozemstvu i organizacijski rad u domovini ali još uvijek nema govora o organiziranoj oružanoj pobuni i terorističkim akcijama što je u kasnijim vremenima bilo obilježje suradnje UHRO-a i VMRO-a.⁹⁶

Iako je Ante Pavelić održavao komunikaciju s talijanskim fašistima, Gustavom Perčecom, grupom Sarkotić, surađivao je i s prvacima HSS-a Augustom Košutićem i Jurjem Krnjevićem i predstavnicima VMRO-a. Njegovo djelovanje kroz 1929. godinu i dalje možemo okarakterizirati kao politički rad pojedinca ili skupine bez jake strukturirane organizacije.⁹⁷

6. PROMIDŽBENI RAD U EMIGRACIJI 1929. GODINE

Promidžbeni rad u emigraciji od iznimnog je značaja zbog želje za upoznavanjem drugih zemalja sa stvarnim stanjem u Kraljevini SHS i položajem hrvatskoga naroda pod čvrstom diktaturom režima predvođenom kraljem Aleksandrom.

Jedan od najpoznatijih pokušaja upoznavanja Europe i svijeta sa stvarnim stanjem u kraljevini dogodio se 1. rujna 1929. godine u Ženevi kada je Ante Pavelić uputio apel Društvu naroda u Ženevi. U apelu je istaknuo želju hrvatskog naroda za neovisnom državom te se pozvao na pravo hrvatskoga naroda na samoopredjeljenje. U apelu je istaknuto kako je ujedinjenje provedeno 1918. godine, neregularno i učinjeno pod prijetnjom oružane sile kojom se poslužila Kraljevina Srbija kako bi hrvatski narod podvrgnula dinastiji Karađorđević i vlastitoj hegemoniji.⁹⁸ Pavelić nije propustio spomenuti najveći napad režima koji se dogodio 20. lipnja 1928. godine u Beogradskoj skupštini i napada na hrvatske zastupnike nakon kojega Pavelić ističe da je „državnopravni zajednički život Hrvatske sa Srbijom zauvijek nemoguć“.⁹⁹

Iste tematike Pavelić u srpnju 1929. godine objavljuje članak pod nazivom *Uspostava hrvatske države, trajni mir na Balkanu*.¹⁰⁰ U članku Pavelić ističe kako su Beograd i njegove velikosrpske pretenzije opasnost za jugoistočnu Europu ističući pretenzije prema Bugarskoj, Italiji i Mađarskoj.¹⁰¹ Pavelić rješenje toga problema vidi u nezavisnoj državi Hrvatskoj, te navodi: „Izključenje Hrvatske iz sklopa Velike Srbije i uzpostavom starodnevne hrvatske države, bila bi ta pogibelj potpuno odklonjena. Sjedne strane Srbija, svedena u svoje prirodne

⁹⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 104-105.

⁹⁷ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 107.

⁹⁸ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 107.

⁹⁹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 107.

¹⁰⁰ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 108.

¹⁰¹ POŽAR, *Dokumenti o ustaškom pokretu*, 42.

granice, ne bi više bila predstavljala za ostale susjedne države na Balkanu pogibelj, koju danas predstavlja, te bi se one mogle mirno posvetiti svome unutarnjem političkom životu i napredku“.¹⁰²

Objavljeni članak od iznimne je važnosti jer Pavelić otvoreno navodi s kojim zemljama misli surađivati i uz njihovu potporu ostvariti nezavisnost Hrvatske države. Iako nekada te države ne bi bile prihvaćene u hrvatskoj javnosti obrat se događa nakon proglašenja diktature zbog izuzetno loše situacije u kojoj se nalazi hrvatski narod kojemu je postala upitna i sama opstojnost pod diktaturom kralja Aleksandra.¹⁰³

Zbog svoga emigrantskog i promidžbenoga rada i oštrog napada protiv diktature Ante Pavelić se istaknuo kao jedan od narodnih predstavnika te je to istaknuo i Mazzoti koji navodi da Pavelić uživa potpuno povjerenje ekstremnog krila hrvatskih vođa.¹⁰⁴

7. UHRO

UHRO je u ideološkom i organizacijskom smislu imala korijene u HSP-u, te se uvelike njihov rad očituje nakon atentata u Beogradskoj skupštini i nakon proglašenja diktature, dok rad Ustaške organizacije predvodi Ante Pavelić.¹⁰⁵

Organizacija puni svoj naziv Ustaša – hrvatska revolucionarna organizacija poprima 1932. godine kada je donesen njezin ustav, dok je godinu kasnije organizacija objavila ustaška načela koja su smatrana glavnom vodiljom i temeljnim zakonom UHRO-a.¹⁰⁶ Organizacija je ideologiju povezivala sa HSP-om i Antom Starčevićem iako su oni starčevićanstvo shvaćali na svoj način i smatrali ga utemeljiteljem ustaške ideologije. Mijo Bzik navodi: „Zna se, da prava i jedina spasonosna politika hrvatskoga naroda mora biti temeljena na nauci Ante Starčevića , jer je to jedini put i jedini spas za očuvanje hrvatske narodnosti i hrvatske državnosti“.¹⁰⁷

Stav organizacije je da je hrvatski narod samosvojan i nije povezan s drugim narodom iz čega se očituje glavni zadatak organizacije – stvaranje nezavisne hrvatske države u svojim povijesnim okvirima.¹⁰⁸ Organizacija je smatrala da se jedino oružanom silom može doći do

¹⁰² POŽAR, *Dokumenti o ustaškom pokretu*, 42.

¹⁰³ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 109.

¹⁰⁴ SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927.-1937.*, 86-87.

¹⁰⁵ „Ustaše“

¹⁰⁶ „Ustaše“

¹⁰⁷ BZIK, *Ustaška borba*, 34.

¹⁰⁸ „Ustaše“

svoga cilja i rušenja Jugoslavije što je vidljivo i iz prvog broja Ustaše iz 1932. godine gdje govore da su „u borbi za svete ciljeve sva sredstva dopuštena, pa i ona najstrašnija“.¹⁰⁹

Kako bi došla do svoga cilja UHRO surađuje s protivnicima Jugoslavije te se u svojim počecima povezuje s makedonskim VMRO-om s kojima blisko surađuje u svojim terorističkim akcijama. Ustaški znak prvi puta se pojavljuje na zaglavlju lista *Ustaša* 1930. godine, dok se konačno formirani znak organizacije redovito pojavljivao na zadnjim stranicama lista od početka 1932. godine. Službeni znak opisuje se „Među krakovima plavoga slova U“ položena je srebrna ručna granata iz koje izlazi crveni plamen (goruća bomba), a u sredini kruga granate položen je mali hrvatski grb u boji s početnim srebrnim poljem“.¹¹⁰

7.1. Utemeljenje UHRO-a

Utemeljenje Ustaške organizacije još je jedna činjenica koja se neosporno dogodila ali ostaje upitno kada točno se to dogodilo. Fikreta Jelić-Butić kritički gleda na mogućnost osnivanja UHRO-a u siječnju 1929. godine te navodi kako je to falsificiranje koje su ustaše koristile u propagandnoj aktivnosti za vrijeme NDH.¹¹¹ Kritički se na datum osnivanja osvrnuo i Eugen Dido Kvaternik ali ne treba zaboraviti kako je iako visokopozicionirani član, za vrijeme NDH bio smijenjen od strane Ante Pavelića u listopadu 1942. godine i živio u emigraciji od veljače 1943. godine.¹¹² Kritički se na tvrdnje o osnivanju 1929. godine osvrnuo i Jere Jareb koji navodi da se o osnivanju organizacije kao takve može govoriti tek od polovice 1930. godine uz naziv „Ustaša“.¹¹³

Sam Ante Pavelić dosta šturo je opisao osnivanje organizacije pod imenom *Ustaša*. On navodi kako je dan nakon proglašenja diktature, sedmog siječnja sazvao sastanak na kojemu su bili ljudi od povjerenja. Pavelić je naveo „kako je diktatura proglašena sa svrhom, da likvidira hrvatski narod kao etničku i narodnu jedinicu i potrajati će tako dugo dok ne postigne tu svrhu“.¹¹⁴ Naveo je kako se moraju dobro organizirati za povoljni čas, kada će biti moguće osloboditi domovinu pomoću ustanka. Pavelić dalje navodi kako je prezentirao nacrt

¹⁰⁹ „Ustaše“

¹¹⁰ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 116-117.

¹¹¹ JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska: 1941-1945.*, 22.

¹¹² „Eugen Dido Kvaternik“

¹¹³ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 76.

¹¹⁴ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 432.

organizacije *Ustaša*, te da će ona biti organizacija hrvatskih boraca protiv diktature i tuđinskog jarma za oslobođenje Hrvatskog naroda i ponovnu uspostavu nezavisne države Hrvatske.¹¹⁵

Ustaška promidžba opisivala je osnivanje organizacije uglavnom ovako: „Pred očima mu leži samo Hrvatska. Gleda, kako na Nju – još živu, navaljuju grobnu ploču, da se lišena i zadnjeg tračka svijetla uguši u mračnoj grobnici Jugoslaviji, i ne mogaše, a da se ne odazove glasu sudbine, koja ga je odredila, da bude spasiocem vječne mučenice Njegove Hrvatske, te se baca snagom diva u vrtlog očajne borbe sa Željeznom odlukom: ili pobijediti ili propasti“.¹¹⁶ Mijo Bzik navodi kako je Hrvatsko ustaštvo prvi puta u novoj državi došlo do izražaja 5. prosinca 1918. godine te dobilo svoj konačni okvir sedmog siječnja 1929. godine.¹¹⁷

Mijo Bzik u svome djelu navodi kako Ustaštvo zapravo nije nikakva novotarija već je ono živjelo od prvih početaka hrvatske države samo je provedeno u različitim oblicima i vođama te navodi kako borba traje kroz čitav tijek naše povijesti kao neprekidna nit.¹¹⁸ U nastavku, isti autor navodi: „Ustaštvo i ustanak u hrvatskom narodu je dakle tisućljetna neprekinuta nit, ona je usko povezana s ostvarenjem, obranom i uspostavom hrvatske državne samostalnosti i nezavisnosti. Ustaštvo se je u raznim prilikama ispoljilo sad ovako sad onako, nu uvijek je u svojoj biti bilo jedno te isto. Stoga ono nije nikakva novost, nikakva tuđinska biljka nametnica, već je davna povijesna i predajna osobina čitavoga hrvatskoga naroda.“¹¹⁹

Dana dvadesetog siječnja 1944. godine svečano je proslavljena petnaesta godišnjica osnivanja Ustaškog oslobodilačkog pokreta, proslava je održana u Zagrebu. Svakako treba napomenuti kako u razdoblju od siječnja 1929. godine do prosinca 1930. godine nema spomena „Ustašama“ kao organizacije, međutim tih godina riječ „ustaša“ bila je vrlo raširena i ona je uglavnom obilježavala ustanike ili revolucionare.¹²⁰

7.2. Idejno-programski i organizacijski dokumenti

Iako postoji određena mogućnost da je pokret i prije službenih dokumenata imao određena pravila ili programske smjernice i ciljeve s kojima je nastojao privući nove članove ta pravila nisu službeno potvrđena. Glavni dokaz da su takva pravila ili smjernice postojale vidljivo je iz nekoliko optužnica jugoslavenskog režima protiv pripadnika ustaške organizacije,

¹¹⁵ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 433.

¹¹⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 76.

¹¹⁷ BZIK, *Ustaška borba*, 38.

¹¹⁸ BZIK, *Ustaška borba*, 31.

¹¹⁹ BZIK, *Ustaška borba*, 33.

¹²⁰ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 78.

optužnice su ih optuživale za rad u prvoj polovici 1930. godine.¹²¹ Uz mogućnost da su pravila postojala i prije, ona nisu bila službena. Organizacija UHRO-a temelji se na nekoliko službenih programskih i organizacijskih dokumenata objavljenih 1932. godine i kasnije.¹²²

Osnovne programske dokumente i pravila koje čine Ustav UHRO-a objavljene su 1932. godine i Načela UHRO-a koja su objavljena godinu kasnije.¹²³ Dokumenti se razlikuju po tome što je u Ustavu razrađena organizacijska struktura pokreta, dok u Načelima nalazimo program i ideologiju iz koje se iščitava krajnji cilj pokreta a to je nezavisna država hrvatska.¹²⁴

7.3. Ustav UHRO-a

Ustav UHRO-a donesen je 1932. godine, te se u njemu nalazi među prvim točkama „zadacé organizacije“ dok ostale točke govore o samome ustroju i karakteru organizacije.¹²⁵ Zadaća organizacije predstavlja: „oružanim ustankom (revolucijom) oslobodi ispod tudjinskog jarma Hrvatsku, da ona postane potpuno samostalna i nezavisna država na cijelom svome narodnom i povijesnom području“.¹²⁶

Sastav organizacije prema objavljenome ustavu navodi da se UHRO sastoji od tabora, logora, stožera i glavnog ustaškog stana. Tabor je ustaška organizacija na području jedne upravne općine, logor je skup sviju tabora na području jednog upravnog kotara, stožer je skup svih sviju logora na području jedne županije, dok se navodi kako je cjelokupna ustaška organizacija usredotočena u Glavnom ustaškom stanu. Na čelu tabora nalazi se tabornik, na čelu logora logornik, na čelu stožera stožernik dok se na čelu GUS-a nalazi poglavnik.¹²⁷ Važna napomena je kako tabornike, logornike i stožernike imenuje i razrješuje po naredbi poglavnika GUS dok poglavnika biraju ustaše utemeljitelji.

GUS kao glavna organizacijska komponenta u pokretu upravlja svim poslovima, koji se odnose na cjelokupnu organizaciju i revolucionarni rad, te se GUS sastoji od poglavnikovih pobočnika koje imenuje i razrješava dužnosti sam poglavnik te ih ima najviše dvanaest.¹²⁸ Ustavom je propisano i članstvo koje navodi „Ustašom može postati svaki Hrvat, koji je sposoban za ustašku borbu, koji je potpuno odan temeljima ustaških načela, spomenutih

¹²¹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 118.

¹²² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 118.

¹²³ JELIĆ BUTIĆ, „Prilog proučavanju djelatnosti ustaša do 1941.“, 61.

¹²⁴ JELIĆ BUTIĆ, „Prilog proučavanju djelatnosti ustaša do 1941.“, 61.

¹²⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 120.

¹²⁶ „Ustaše“

¹²⁷ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 122.

¹²⁸ „Ustaše“

točkama 1. i 2. ovoga Ustava, te je spreman na sebe preuzeti i izvršiti sve odredbe i naloge, koje mu izdaju ustaške vlasti i predpostavljeni“ uz napomenu kako članstvo u UHRO-u prestaje razrješenjem dužnosti i otpustom koje izdaje GUS.¹²⁹

Ustavom organizacije propisana je i prisega koju svaki član mora položiti te ona glasi: „Zaklinjem se Bogom svemogućim i svime, što mi je sveto, da ću se držati ustaških načela i pokoravati se propisima te bezuslovno izvršavati sve odredbe Poglavnika, da ću svaku povjerenu mi tajnu najstrože čuvati i nikome ništa odati. Zaklinjem se, da ću se u ustaškim redovima boriti za izvojevanje samostalne države Hrvatske i sve učiniti, što mi Poglavnik naloži. Zaklinjem se, da ću jedanput izvojevanu hrvatsku državnu samostalnost i hrvatsku narodnu slobodu u ustaškim redovima čuvati i braniti. Ako se ogriješim o ovu prisegu, svjestan si svoje odgovornosti za svaki svoj čin i propust, ima me po ustaškim propisima stići kazna smrti. Tako mi Bog pomogao! Amen!“¹³⁰

Militarizam i njihova autoritativnost talijanskog fašizma svakako su bili uzor ustaškoj organizaciji što niti ne čudi zbog zaštite i podrške talijanske vlade, međutim Davor Marijan navodi tezu u kojoj ističe da je pojava fašizma i nacionalsocijalizma imala za posljedicu osnivanje zaštitarskih skupina u Europi među strankama koje nisu bile predvodnice fašističke ideologije te i u tom kontekstu treba sagledati militarizaciju UHRO-a.¹³¹

U izvornim zapisima se u potpisu nalazi da je ustav napisan i vlastoručno potpisan od utemeljitelja u Zagrebu dana 7. siječnja 1929. godine.

7.4. Načela UHRO-a

Pravila ili načela UHRO-a objavljena su 1933. godine. Iako su objavljena u raznim tiskovinama diljem Europe za vrijeme NDH datum izdavanja obilježavao se 1. lipanj 1933. godine. Važno za napomenuti je kako prva izdanja nemaju točan datum izdavanja.¹³² Bogdan Krizman navodi kako je Ustaški poglavnik 1. lipnja 1933. godine u Glavnom ustaškom stanu izdao Načela ustaškog pokreta, kako navodi u 17 točaka iako su dvije nadopunjene kasnije.¹³³

U objavljenim načelima 1933. godine nalazi se 15 točaka u kojima su zadani glavni ciljevi UHRO-a. U načelima se govori o povijesnom pravu i potrebi za ostvarenjem hrvatske

¹²⁹ „17-tocaka-hrvatskog-ustaskog-pokreta-13-tocaka-ustava-hrvatskog-ustaskog-pokreta“

¹³⁰ „17-tocaka-hrvatskog-ustaskog-pokreta-13-tocaka-ustava-hrvatskog-ustaskog-pokreta“

¹³¹ MARIJAN, „Između želje i stvarnosti: ustaša u bojnoj odori“, 339.

¹³² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 121.

¹³³ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 117.

nezavisne države, što se podudara sa samim ciljevima pokreta.¹³⁴ Načela objavljena 1933. godine glasila su:

1. Hrvatski narod

Hrvatski je narod samosvojna narodna (etnička) jedinica; on je narod sam po sebi, te u narodnosnom pogledu nije istovjetan s nijednim drugim narodom, niti je dio ili pleme bilo kojega drugoga naroda.¹³⁵

2. Hrvatsko ime

Hrvatski narod ima svoje izvorno povijesno ime Hrvat, pod kojim se je pojavio u davno povijesno doba, pod kojim je prije 1.400 godina došao u današnju svoju postojbinu, te pod kojim živi sve do danas. To ime ne može i ne smije zamijeniti ni jedno drugo ime.

3. Domovina Hrvatska

Svoju današnju postojbinu učinio je hrvatski narod u pradavna vremena svojom domovinom, u njoj se trajno nastanio, s njom srastao i dao joj izvorno i naravno ime Hrvatska. To se ime ne može i ne smije zamijeniti ni jednim, drugim imenom.

4. Jedinstvo hrvatske zemlje

Zemlja, koju je u pradavno doba hrvatski narod zaposjeo, te koja je postala njegovom domovinom, prostire se na više pokrajina, koje su imale svoja posebna pokrajinska imena dijelom još prije dolaska Hrvata, dok su druga pokrajinska imena nastala poslije, nu sve te pokrajine sačinjavaju jednu jedinstvenu domovinu Hrvatsku, te nitko nema prava, da ikoju od tih pokrajina svojata za sebe.

5. Hrvati su od pamtivijeka slobodni

Hrvatski je narod došao u svoju domovinu Hrvatsku kao potpuno slobodan narod i to u vrijeme seobe naroda vlastitom pobudom, te je tu zemlju osvojio i svojom za uvijek učinio.

6. Organizatorna snaga hrvatskog naroda

¹³⁴ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 128.

¹³⁵ CRLJEN, *Načela hrvatskoga ustaškoga pokreta*, 6.

Hrvatski je narod u svoju domovinu Hrvatsku došao potpuno izgrađen (organiziran) ne samo obiteljski nego i vojnički, te je odmah po dolasku osnovao vlastitu državu sa svim obilježjima državnosti.

7. Neprekinutost hrvatske državnosti

Svoju vlastitu državu hrvatsku osnovanu već onda, kada su mnogi drugi narodi živjeli još potpuno nesredjeno (neorganizirano), hrvatski je narod održao kroz vjekove pa do konca svjetskog rata, a nije je se kao ni prava na nju, nikada, a ni koncem svjetskog rata, bilo kojim činom ili bilo kojom zakonitom odlukom odrekao, ni to svoje pravo na koga drugoga prenio. Tek mu je koncem rata tuđinska sila spriječila, da dalje vrši svoja vrhovnička (suverena) prava u vlastitoj svojoj državi u Hrvatskoj.

8. Hrvatski narod

Hrvatski narod imade pravo svoju suverenu vlast u svojoj vlastitoj Hrvatskoj državi na cijelom svome narodnome i povijesnome području oživotvoriti t.j. svoju potpuno samostalnu i nezavisnu hrvatsku državu opet uspostaviti. Tu uspostavu imade pravo izvršiti svim sredstvima, pa i silom oružja.

9. Sreća i blagostanje hrvatskog naroda

Hrvatski narod ima pravo na blagostanje i sreću kao cjelina, a isto tako ima pravo i svaki pojedinu Hrvat kao član te cjeline. Ta sreća i to blagostanje mogu se oživotvoriti i ostvariti za narod kao cjelinu i za pojedince kao članove te cjeline u posve samostalnoj i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, pa stoga ona ne smije i ne može biti sastavnim dijelom u nijednom obliku ni jedne druge državne tvorevine.

10. Hrvatski narod je suveren, te on jedini imade pravo vladati u svojoj državi i upravljati sa svim svojim državnim i narodnim poslovima.

11. Bog i Hrvati

U hrvatskim državnim i narodnim poslovima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ne smije odlučivati nitko, tko nije član hrvatskog naroda. Isto tako ne smije o sudbini hrvatskog naroda i hrvatske države odlučivati ni jedan strani narod ni država.

12. Hrvatski narod pripada zapadnoj kulturi i zapadnoj civilizaciji.

13. Seljaštvo temelj države

Seljaštvo je temelj i izvor svakog života, pa je kao takav pravi nosilac svake državne vlasti u hrvatskoj državi. I kraj toga svi stalež hrvatskog naroda sačinjavaju jednu narodnu cjelinu, budući da ostali staleži u hrvatskom narodu, čiji su članovi pripadnici hrvatske krvi, imaju ne samo svoj korijen i porijeklo, nego i trajnu obiteljsku vezu sa selom.

Tko u Hrvatskoj ne potječe iz seljačke obitelji, taj u devedeset slučajeva od stotine nije hrvatskog porijekla ni krvi, već je doseljeni stranac.

14. Sva su dobra vlasništvo naroda

Sva tvarna (materijalna) i moralna dobra u hrvatskoj državi vlasništvo su naroda, te je on jedini vlastan njima raspolagati i njima se koristiti.

15. Težište moralne snage hrvatskoga naroda leži u urednom i religioznom obiteljskom životu, njegova gospodarska snaga u seljačkom gospodarstvu, zadružnom životu i prirodnom bogatstvu hrvatske zemlje, obrambena snaga u organizatornim prokušanim vojnim vrlinama, dok se prosvjetni i kulturni njegov napredak temelji se na prirodnoj narodnoj darovitosti i prokušanoj sposobnosti na polju nauke, znanosti i prosvjete. Mali obrt i rukotvorstvo i trgovina ruka su pomoćnica u sveukupnog seljačkog i narodnog gospodarstva.

Skladno gajenje, promicanje i usavršivanje svih ovih vrlina i grana narodnog života, zadaća je svih pregnuća javnoga rada i državne vlasti kao takove, jer one daju potpunu sigurnost opstanka i vjekovnog bivstvovanja te blagostanja budućih pokoljenja cjelokupnog hrvatskog naroda i opstojnosti i sigurnosti Nezavisne Države Hrvatske.¹³⁶

Načela UHRO-a objavljujivana su konstantno i nakon 1933. godine. Godinu dana kasnije objavljena su u sklopu brošure „Spomenica trogodišnjice Hrvatskog domobrana i otkrića zastave“. U Argentini 1935. godine objavljena je knjižica pod nazivom Tumač načela Hrvatskog domobrana pod potpisom Ante Valente jednog od vođa Hrvatskog domobrana koji je uz objavu načela dodao i svoje opširne komentare istih.¹³⁷

Načela UHRO-a, uz Ustav objavljen godinu ranije su kruna rada u programsko i organizacijskom oblikovanju ustaškog pokreta. Iako dokumenti nisu bili u potpunosti razrađeni oni jasno pokazuju težnje organizacije i njezin krajnji cilj. Pavelić u načelima mijenja naziv organizacije te jasno daje do znanja da je cilj organizacije istovjetan željama cjelokupnog hrvatskoga naroda. U načelima je jasno vidljiv stav organizacije prema Jugoslavenstvu, te

¹³⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 128.

¹³⁷ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 124.

negiranje značenja ilirskog pokreta. Zbog mijenjanja imena hrvatskim s ilirskim dovela je u sumnju hrvatsku narodnu samosvojnost.¹³⁸ U načelima je vidljiva ekonomsko-socijalno i političko uređenje buduće države koja će biti zasnovana tako da seljaštvo bude temelj i nositelj državne vlasti, uz ostale društvene slojeva naroda iz razloga što i oni potječu iz seljačkih obitelji.¹³⁹

7.5. Promidžbena djelatnost UHRO-a

Promidžbena djelatnost Ante Pavelića u godini odlaska u emigraciju, već je u radu spomenuta kroz spominjanje memoranduma objavljenih 1929. godine. Promidžbena djelatnost pokreta očituje se na razne načine od kojih je zasigurno najvažnije promidžbeno sredstvo u UHRO-a bio tisak.¹⁴⁰ Od iznimne je važnosti spomenuti i druge oblike s kojima su se služili pripadnici UHRO-a u pokušaju informiranja javnosti o svome djelovanju ali i o strogoći režima kralja Aleksandra te su to pokušavali prenijeti širem broju ljudi kroz objavljivanje knjiga, brošura te letaka. Letci su najviše služili za ilegalno djelovanje i promicanje ideja u domovini zbog svojeg malog fizičkog obujma te se kao takav lako mogao sakriti i dijeliti.¹⁴¹

Promidžbeni rad prema Juri Prpiću bio je od iznimne važnosti za ostvarenje nezavisne države Hrvatske. Uz njega su i mnogi drugi povjesničari skrenuli veliku pozornost na promidžbeni rad UHRO-a. Jure Prpić naveo je da „poglavnikov pak veliki promidžbeni rad u inozemstvu ima za stvaranje hrvatske države najveću važnost“.¹⁴²

Promidžbeni rad imao je dvojnu svrhu te su jedna i druga bila od iznimne važnosti. Zbog toga je promidžba izvršena na hrvatskom ali i mnogo drugih stranih jezika. Tisak i sav promidžbeni rad na hrvatskom jeziku imao je prvobitnu svrhu informiranja hrvatskih građana u domovini ali i izvan nje kako bi se upoznali s organizacijom, njezinim djelovanjem i ciljevima. Promidžbene aktivnosti provedene na stranim jezicima imale su za svrhu širenje informacija o djelovanju organizacije u stranim medijima ali i upoznavanja političkih elita u stranim zemljama sa režimskim potiskivanjem Hrvata i upoznavanja europske javnosti sa željama cjelokupne hrvatske javnosti za ostvarenjem tisućljetnog sna o nezavisnoj državi hrvatskoj.¹⁴³

¹³⁸ JELIĆ BUTIĆ, „Prilog proučavanju djelatnosti ustaša do 1941.“, 62.

¹³⁹ JELIĆ BUTIĆ, „Prilog proučavanju djelatnosti ustaša do 1941.“, 63

¹⁴⁰ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 185.

¹⁴¹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 185.

¹⁴² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 185.

¹⁴³ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 186.

Ante Pavelić nastavlja svoj promidžbeni rad te 1931. godine u Beču objavljuje knjigu pod nazivom *Aus dem Kampfe um den Staat Kroatien. Einige Dokumente und Bilder* u prijevodu *Iz borbe za nezavisnu državu Hrvatsku. Nekoliko dokumenata i slika*. U knjizi Pavelić iznosi povijest Hrvata, uz razne važne dokumente iz hrvatske prošlosti ali i prikazuje razdoblje od pripajanja Hrvata u novu državnu tvorevinu Državu SHS i proglašenja diktature te odnos Beogradskog režima prema Hrvatima unutar domovine.¹⁴⁴ Promidžbeni rad Pavelića na tome nije stao već je sljedeće godine napisao brošuru pod naslovom *La restauration économique des pays danubiens. Le désarmement. Belgrade et la Croatie* u prijevodu *Gospodarska obnova podunavskih zemalja. Razoružanje, Beograd i Hrvatska*. U brošuri Pavelić opisuje neuspjeh diktature i navodi da je kralj Aleksandar svojim postupcima krizu zaoštrio i doveo je do vrhunca, isto tako Pavelić navodi kako je Beograd svojim lošim političkim odlukama naštetio razvoju gospodarstva u Hrvatskoj.¹⁴⁵ Pavelić ponovo ponavlja kako je Jugoslavija svojim postupcima srpskoga hegemonizma i militarističkim težnjama dovela do unutarnjeg raspada i neprijateljstvu sa susjednim državama. Uz to Pavelić navodi kako rješenje za uspostavu mira na Balkanu i ovom djelu Europe, upravo uspostava nezavisne države hrvatske koja će biti zagovornik mira.¹⁴⁶

Promidžbeni rad kroz tisak oslikavao se kroz razne publikacije od kojih je prva započela radom u travnju 1930. godine pod nazivom *GRIČ. hrvatska korespondencija*. Časopis je objavljivao u Beču u početku na hrvatskom i njemačkom zatim kasnije i na francuskom jeziku. Službeni urednik časopisa bio je Ivan Kodanić, dok su potajno glavni urednici bili Pavelićevi bliski suradnici Gustav Perčec i Ivo Perčević.¹⁴⁷ Kroz objavljivanje na njemačkom jeziku, a povremeno i na francuskom, vidljiva je želja izdavača da kroz časopis inozemstvu približi događaje unutar Jugoslavije.¹⁴⁸ List je donosio informacije o događajima u Jugoslaviji. Najviše su se isticali progoni i zločini prema hrvatskom narodu od strane diktatorskog režima kralja Aleksandra, ali i informacije o radu organizacije i borbama na razne načine u emigraciji i domovini.¹⁴⁹ Časopis je izlazio u raznom opsegu stranica sve do listopada 1932. godine kad se zbog sve većega pritiska konačno obustavljanja časopis od strane austrijskih vlasti.¹⁵⁰

¹⁴⁴ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 80.

¹⁴⁵ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 90-92.

¹⁴⁶ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 92.

¹⁴⁷ JAREB, „*Publikacije domobransko-ustaškog pokreta u izbjeglištvu i iseljeništvu 1929.-1944. -I. dio*“, 243.

¹⁴⁸ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 187.

¹⁴⁹ PAVELIĆ, *Doživljaji* 476.

¹⁵⁰ JAREB, „*Publikacije domobransko-ustaškog pokreta u izbjeglištvu i iseljeništvu 1929.-1944. -I. dio*“, 243.

Polumjesečnik *Croatia Press (Agram)* izlazio je na njemačkom jeziku. Počeo je izlaziti nakon gašenja lista *Grič* da bi se uspjela informirati inozemna javnost. List je izlazio od ožujka 1933. godine do travnja 1934. godine, zanimljivo je kako je list izlazio godinu dana u Berlinu, a zatim je njegovo izdavanje preseljeno u Danzig.¹⁵¹ Prvi urednik lista bio je Josip Milković. Brzo ga je zamijenio Branimir Jelić koji je za pomoćnika imao Miju Bzika. Zanimljivost lista očituje se u tome da je tekst bio napisan u samo jedan stupac te bi zbog toga polovica stranice ostala prazna, Mario Jareb zaključuje kako je list zamišljen kao izvor vijesti stranom tisku, te da služi kako bi se tekst mogao preuzeti i uvrstiti u druge listove.¹⁵²

Glavni list UHRO-a bio je zasigurno *Ustaša. Vjesnik hrvatskih revolucionaraca* čije se izlaženje događa krajem 1931. godine. Djelovalo je kao glavni list stranke te su u njemu objavljivani različiti dokumenti, odredbe i naredbe.¹⁵³ Prvi šapirografirani brojevi objavljeni su u svibnju i srpnju 1930. godine.¹⁵⁴ O mjestu izdavanja postoje razne teorije. Jednu teoriju iznosi Mijo Bzik koji navodi kako se izdavao u Bresciji gdje je bila tiskara GUS-a, Branimir Jelić navodi kako je Ante Pavelić u pomičnoj tiskari dao štampati list *Ustaša*, te navodi kako je sve napisano u njemu pisao sam Ante Pavelić.¹⁵⁵ Najpoznatiji uvodni članci napisani od strane Ante Pavelića bili su *Ropstvo je dodijalo i Ustaše! Nama je sudba dosudila!*¹⁵⁶

Od 1933. godine tiskano je glasilo *Nezavisna hrvatska država* te je već u prvom broju, objavljenome 1. lipnja 1933. godine, naznačeno da se imenom željela iskazati potreba i želja cijeloga hrvatskoga naroda koja je glasila: „slobodna hrvatska država!“.¹⁵⁷ List je izlazio kao službeno glasilo organizacije Hrvatski domobran, a list je izlazio u Njemačkoj. Odgovor na pitanje zašto tamo treba potražiti leži u činjenici da je glavni urednik Branimir Jelić u trenutcima njegova izlaženja živio u Njemačkoj.¹⁵⁸ Objavljivanje lista odvijalo se u Berlinu, međutim zbog toga što nacionalsocijalisti nisu bili naklonjeni ustaškom pokretu i zahtjevima jugoslavenskih vlasti tiskanje se seli u slobodni grad Danzig.¹⁵⁹ Nakon preseljenja Branimir Jelić nije bio jedini urednik te mu se pridružio i Mijo Bzik koji je izvršavao ulogu pomoćnog urednika. Zadnji broj

¹⁵¹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 202 – 203.

¹⁵² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 202.

¹⁵³ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 77.

¹⁵⁴ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 194.

¹⁵⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 195 – 197.

¹⁵⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 197.

¹⁵⁷ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 198.

¹⁵⁸ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 198.

¹⁵⁹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 200.

objavljen na lokaciji u Danzigu tiskan je u veljači 1934. godine, te se tiskanje preselilo u tiskaru GUS-a u Italiji.¹⁶⁰

Ovo su samo neki od objavljenih listova i brošura kako bi se pokušala informirati hrvatska ali i svjetska javnost o radu organizacije i događajima unutar Jugoslavije. Pod promidžbene aktivnosti treba istaknuti i mnogobrojnu upotrebu letaka koji se spominju u mnogim optužnicama protiv članova UHRO-a. Letci se spominju i za vrijeme NDH a spominje ih Mijo Bzik koji ih opisuje kao važnu aktivnost iza koje je stajao Gustav Perčec.¹⁶¹

8. USTAŠKI LOGORI

Kako nalaže prva točka Ustava UHRO-a „ Ustaša, hrvatska revolucionarna organizacija, imade zadaću da oružanim ustankom (revolucijom) oslobodi ispod tuđinskog jarma Hrvatsku, da ona postane potpuno samostalna i nezavisna država na cijelom svome narodnom i povijesnom području“. ¹⁶² Temeljni dokumenti UHRO-a okarakterizirali su ih kao revolucionarnu i borbenu organizaciju te se vremenom krenulo u smjeru organiziranja vojničkih postrojbi koje su za zadatak imale izvršavati ustanke protiv Jugoslavije te biti jezgra i okosnica organiziranja budućih hrvatskih oružanih snaga.¹⁶³

Vojna djelatnost UHRO-a u inozemstvu imala je dvije važne uloge. Prva uloga očitovala se u pružanju kadrovske i logističke potpore sudionicima ustaškog pokreta u domovini u izvršavanju vojno-terorističkih akcija, dok je druga uloga bila ustrojavanje vojničkih postrojbi koje bi kroz provođenje vojničkih života iznjedrila vojnike koji bi bili spremni na izvršavanje zadataka koji su zadani od UHRO-a.¹⁶⁴ Veliku važnost vojni logori imali su s promidžbenog aspekta iz razloga što se u publikacijama sklonim ustaškom pokretu vojni logori prikazivani kao dobro organizirani centri za obučavanje vojske za vojno-terorističke akcije za rušenje Jugoslavije. Kroz takav način prikazivanja u javnosti željeli su privući nove pristaše ali zasigurno i zastrašiti Kraljevinu Jugoslaviju.¹⁶⁵ Ustaški logori osnivani su od strane UHRO-a na teritorijalnom tlu Kraljevine Italije i Mađarske. Početak organizacije logora i njihovo djelovanje započinje 1931. godine u obje države.

¹⁶⁰ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 200.

¹⁶¹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 211.

¹⁶² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 120.

¹⁶³ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 247.

¹⁶⁴ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 247.

¹⁶⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 247.

8.1. Logori u Italiji

Situacija u Italiji dvadesetih godina prošlog stoljeća bila je složena. Iako na održanim izborima talijanski fašisti nisu dobili većinu već samo 35 zastupnika od 535, oni predvođeni Benitom Mussolinijem u listopadu pokreću „marš na Rim“ i prisiljavaju kralja Emanuela III. da Mussolinija proglasi predsjednikom vlade.¹⁶⁶ Treba svakako napomenuti stoljetne talijanske pretenzije na jadransku obalu, potpisivanje Londonskog ugovora 1915. godine gdje se ponovno očituje želja za teritorijalnim presezanjima na istočnu obalu Jadrana.

Desetljeće kasnije Fašističke pretenzije prema Balkanu ne miruju. Italija tijekom 1928. godine zalaže da se Albanija proglasi kraljevinom, na čelu koje se nalazi kralj Ahmed Zogu. Uz dobre odnose i podršku Anti Paveliću a kasnije i UHRO-u Italija se zanima za „hrvatsko pitanje“ koje dovodi do zaoštavanja odnosa između Italije i Jugoslavije. Hrvatsko pitanje uz talijansko-albansko približavanje i prijateljstvo postali su glavna sredstva za izvršenje fašističkih pretenzija i prodora prema Balkanu.¹⁶⁷ Ta dva pitanja postala su veliki kremen u odnosima Jugoslavije i Italije toliko da je fašistička Italija 1929. godine odbila produžiti ugovor o talijansko- jugoslavenskom prijateljstvu.¹⁶⁸

Iako se u dostupnoj literaturi autori slažu oko mjesta osnivanja prvog ustaškog logora u Italiji te navode kako se osniva u planinskom mjestu Bovegno kraj Brescije isti ne navode isto vrijeme osnivanja logora.¹⁶⁹ Mario Jareb navodi kako je prvi logor osnovan početkom 1931. godine, dok Bogdan Krizman pozivajući se na djelo Mije Bzika navodi kako je logor osnovan u drugoj polovici 1931. godine, međutim Sadkovich navodi kako je logor osnovan tek 1932. godine. Iako su vidljivi brojni prijepori i različiti navodi iz dokumenata, dobrovoljne milicije nacionalne sigurnosti na koje se poziva Jareb zasigurno je da je logor postojao 1931. godine.¹⁷⁰

Broj članova logora u prvim danima bio je oko desetak da bi taj broj uskoro narastao na oko četrdeset pripadnika logora.¹⁷¹ Zapovjedništvo logora nalazilo se u Breši gdje se preselio i sam Pavelić iz Verone kao i tiskara GUS-a u kojoj se tiskao vjesnik *Ustaša*.¹⁷² Osnivanje logora u Italiji pokazuje ozbiljne i odlučne namjere Ante Pavelića da uvježbavanjem vojnih kadrova započinje vrijeme organiziranih ustanaka u Jugoslaviji s ciljem rušenjem državnog

¹⁶⁶ „Fašizam“

¹⁶⁷ KISIĆ KOLANOVIĆ, *NDH i Italija. Političke veze i diplomatski odnosi*, 24.

¹⁶⁸ KISIĆ KOLANOVIĆ, *NDH i Italija. Političke veze i diplomatski odnosi*, 24.

¹⁶⁹ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 83.

¹⁷⁰ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 256.

¹⁷¹ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 83.

¹⁷² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 256.

poretka i osnivanjem nezavisne hrvatske države.¹⁷³ Prvi logor od izrazite je važnosti jer su tamo ispisane prve ustaške odredbe, prvi ustaški propisi ali i prvi pripadnici organizacije koji su obučeni da budu vojnici.¹⁷⁴ Važnost logora očituje se i u tome da su bjegunci iz Jugoslavije koji su bili dio ustaške organizacije imali kamo pobjeći od režimskog terora koji ih je progonio nakon otkrivanja i optužbi zbog suradnje s pokretom.¹⁷⁵

Autor Sadkovich u svome djelu navodi kako je ubrzo broj pripadnika logora narastao na više od tri stotine, međutim prema podacima koje iznosi Slavko Kvaternik to nije istina. Slavko Kvaternik obišao je logor krajem 1932. godine te navodi „Prigodom mog boravka u Bresciji osvjedočio sam da je ta po broju razvikana ustaška legija još u embrionalnim počecima vojne izobrazbe i da ne broji tisuću ustaša, nego 92 ustaše koji još nisu znali baratati puškom“.¹⁷⁶ Naravno, uzimajući u obzir riječi Slavka Kvaternika svakako ne treba zaboraviti njegov loš odnos s Antom Pavelićem u emigraciji i stalnim prepirkama.

Slavko Kvaternik nije jedini zapovjednik koji je posjetio logore. Većina zapovjednika i vojnih savjetnika Ante Pavelića dolazila je iz redova bivše austrougarske vojske. Svakako treba istaknuti bivše potpukovnike s kojima Pavelić surađuje od prvog dana u emigraciji a to su Ivan Perčević i Stevo Duić.¹⁷⁷

Nadzor nad Antom Pavelićem i ustaškom skupinom obavljao je Ettore Conti, generalni inspektor talijanske policije.¹⁷⁸ Glavni zadatak bio mu je organiziranje i razni oblici pomoći ustašama prilikom preseljenja logora i financijska pomoć ustaškom pokretu koja se odvijala preko njega. Conti je na zadatku bio od ožujka 1933. godine sve do 1941. godine kada su ustaše napustile Italiju.¹⁷⁹ U isto vrijeme donesena je odluka o osnivanju odjela pod nazivom „Hrvatska“ koji djeluje u sklopu ministarstva unutarnjih poslova u Rimu. Odjel vodi Paolo Cortes koji je upoznat sa situacijom na Balkanu iz razloga što je bio službenik u Albaniji u razdoblju od 1926. do 1928. godine.¹⁸⁰

Iako je Italija podržavala osnivanje logora i rad ustaške organizacije na svome teritorijalnom tlu ona nije željela u inozemstvu to javno priznati kako ne bi ugrozila svoj položaj

¹⁷³ SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927.-1937.*, 176.

¹⁷⁴ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 257.

¹⁷⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 257.

¹⁷⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 259.

¹⁷⁷ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 259.

¹⁷⁸ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 84.

¹⁷⁹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 266.

¹⁸⁰ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 84.

u međunarodnom svijetu. Ustaški su logori dosta puta bili preseljeni te tako imamo preseljenje u logore Borgo Val di Taro, Olivetto, Vischetto, San Demetrio nei Vestini.¹⁸¹ Kako bi prikrili stvarni identitet ustaša i njihovu zadaću za vrijeme prebivanja u logoru Borgotaru predstavljeni su kao emigranti iz Bugarske, kolokvijalno nazivani Bugari koji su tamo radili kao šumari, dok su u logoru Vischettu bili predstavljeni kao radnici iz Albanije.¹⁸²

Jugoslavenske vlasti s vremenom su počele razmišljati o tome da preko Belgije i Mađarske ubace svoje agente među ustaše, međutim glavni problem jugoslavenskih obavještajnih službi bio je pronalazak ljudi za sudjelovanje u takvim pothvatima. Treba napomenuti kako je Italija dodatno nadogradila sustave sigurnosti zbog saznanja u jugoslavenskim akcijama te da zbog toga vjerojatno nikada nisu niti uspjeli ući u logore.¹⁸³

Broj pripadnika u logoru pokušao se povećati vrbovanjem novih članova u Južnoj Americi i Belgiji. U Belgiju je s tim zadatkom poslan Stijepo Perić kako bi preko organizacije Hrvatskog saveza za uzajamnu pomoć u Belgiji privukao što veći broj budućih ustaša. Na put, s istim ciljem krenuo je i Branimir Jelić osnivač organizacije Hrvatski domobran u Buenos Airesu koja je po svojim karakteristikama bila proustaški nastrojena. Branimir Jelić vratio se bez prevelikog uspjeha u Južnoj Europi. Za razliku od Belgije u kojoj se posebno iskazao grad Seraing u kojemu je sve do kraja 1934. godine bio glavni regrutni centar za vrbovanje ljudi.¹⁸⁴

O broju pripadnika u logoru ima mnogo različitih tvrdnji, ali zasigurno je da je s vremenom taj broj rastao. Nakon odobrenja talijanskih vlasti za novačenjem novih ljudi broj je brzo narastao i tako je krajem 1933. godine u logoru Borgo Val di Taro bilo oko četiristo pripadnika logora.¹⁸⁵ Iako je broj ustaša stalno varirao zasigurno možemo tvrditi da je nakon odobrenja o novom novačenju ustaša broj pripadnika porastao i da je u logorima uvijek boravilo oko tristo ustaša.¹⁸⁶ Navode potvrđuje podatak da je krajem svibnja 1934. godine nakon mogućeg saznanja jugoslavenskih vlasti o ustašama u logoru koji su bili preseljeni u novonastale logore u središtu Apenina točnije u provinciji Aquilli broj ustaša bio oko 450.¹⁸⁷

Za vrijeme boravka ustaša u logorima diljem Italije atmosfera i međuljudski odnosi u mnogim slučajevima bili su narušeni. Navode potvrđuje Ante Moškov koji u svom iskazu

¹⁸¹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 257.

¹⁸² SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927.-1937.*, 178-180.

¹⁸³ SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927.-1937.*, 179-180.

¹⁸⁴ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 84.

¹⁸⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 260.

¹⁸⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 260.

¹⁸⁷ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 153.

opisuje dolazak u logor Borgo Val di Toro i nakon svoga pozitivnog izlaganja o stanju u domovini dobiva odgovor od logoraša Slave Tomljanovića koji glasi: „Nemoj se previše veseliti. Nije sve bas ružičasto kako zamišljaš.“ - aludirajući na narušene odnose i čarke u logoru.¹⁸⁸ Isti sugovornik navodi mu kako su se sukobili zapovjednik logora Mijo Babić i zamjenik logora Zvonko Popišil nakon čega je Popišil udaljen iz logora i poslan na novi zadatak u Mađarasku. Interesantno je to što je dvojac Babić – Popišil zajedno osmislio i izvršio atentat na režimskog novinara Tonija Schlegela 22. ožujka 1929. godine nakon čega se zajedno priključuju Ante Paveliću i radu u emigraciji.¹⁸⁹

Još veći incidenti i sukobi dogodili su se u sklopu logora Vischetto gdje je došlo do sveopće podjele logoraša na dvije frakcije. Prva frakcija stala je uz Miju Babića dok je druga frakcija podržala Andriju Artukovića. Kako bi se veći sukob izbjegao zaraćene frakcije su razdvojene i udaljene jedne od druge uz nove zapovjednike.¹⁹⁰

Godine 1934. dolazi do promjene u talijanskoj vanjskoj politici, zbog Hitlerovih pretenzija prema Balkanu, Mussolini počinje razmatrati opciju o obnavljanju prijateljskih međudržavnih odnosa sa Jugoslavijom. Italija povodom novog kursa vanjske politike obustavlja podršku ustaškom pokretu te donosi odredbu po kojoj se obustavljaju vojne vježbe i logorašima se oduzima oružje.¹⁹¹

Stanje po ustašama je bilo toliko loše da se razmatralo o opcijama izvan Italije, osobno Ante Pavelić je pismenim putem naredio Branimiru Jeliću da provjeri mogućnost preseljenja djela pripadnika ustaškog pokreta u Sjevernu Ameriku. Istu naredbu dobio je i Ante Valenta za područje Južne Amerike a uz to treća mogućnost bila je Belgija.¹⁹² Ustaše su nakon izvršenoga atentata u Marseilleu preseljenji na otok Lipare nakon čega se život ustaša u Italiji mijenja.¹⁹³

¹⁸⁸ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 114.

¹⁸⁹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 89.

¹⁹⁰ SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927.-1937.*, 179.

¹⁹¹ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 153.

¹⁹² KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 153.

¹⁹³ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 267.

8.2. Logori u Mađarskoj

Organizacija ustaških logora na teritorijalnom području Mađarske očituje se u Podravini gdje je organiziran logor „Janka Puszta“. Područje Podravine od Legerada do Ferdinandovca bilo je zanimljivo Ustašama zbog pogodnog mjesta za ilegalni prelazak jugoslavensko-mađarske granice.¹⁹⁴

Mađarske vlasti bile su razočarane Trianonskim mirom nakon kojega su doživjele veliki teritorijalni gubitak koji je obilježio usmjerenje Mađarske unutarnje i vanjske politike.¹⁹⁵ Nastupilo je razdoblje revizionističke politike prema Jugoslaviji te su iz toga razloga ustaše smatrane prijateljskom organizacijom i uz odobrenje vlasti oformile su logor na teritoriju Mađarske.¹⁹⁶

Blizak suradnik Ante Pavelića, Gustav Perčec posjedovao je zemljište kod Ferdinandovca gdje je ponekad boravio prije odlaska u emigraciju zbog dobrog poznavanja teritorija i poznanstva.¹⁹⁷ Po zadatku Pavelića, Perčec u ljeto 1931. godine odlazi iz Beča u društvu Franje Šimunovića i Ljubomira Kremzira i njihovih obitelji. Nakon opširne potrage Perčec pod lažnim imenom Emil Horvath iznajmljuje imanje u neposrednoj blizini Legerada i Kotribe.

Imanje je veće nego što je Gustav Perčec tražio međutim odgovaralo je zbog niske cijene i područja na kojemu se nalazi gdje je uskoro osnovan logor po imenu Janka Puszta gdje dolaze prvi emigranti u listopadu 1931. godine.¹⁹⁸ Sve do kraja 1931. godine logor Janka Puszta nije djelovao kao vojni ustaški centar no u njemu je bilo oko 20 emigranata. Krajem 1931. godine nakon što je logor bio spreman započela je obuka u logoru ali bez oružja, a za upoznavanje s ustaškim ciljevima i događajima u UHRO-u i Jugoslaviji logoraši su dobivali propagandne materijale najčešće list *Grič*.¹⁹⁹

Prema dostupnim informacijama u logoru nikada nije bilo više od 40 do 50 ljudi te je svojim brojem ljudi bio beznačajan naspram ustaških logora u Italiji. U Jugoslavenskom tisku logor Janka Pustza dobio je više pozornosti od logora u Italiji, vjerojatno iz razloga što je logor bio smješten u Mađarskoj prema kojoj Jugoslavenska politika nije bila naklonjena ali uz

¹⁹⁴ ŠADEK, *Ustaše i Janka-Puszta*, 9.

¹⁹⁵ „Mađarska“

¹⁹⁶ ŠADEK, *Ustaše i Janka-Puszta*, 9-10.

¹⁹⁷ ŠADEK, *Ustaše i Janka-Puszta*, 23.

¹⁹⁸ ŠADEK, *Ustaše i Janka-Puszta*, 29.

¹⁹⁹ ŠADEK, *Ustaše i Janka-Puszta*, 35.

napomenu kako je Mađarska u političkom smislu slabija od Italije prema kojoj je Jugoslavija pristupala uz određenu dozu opreza za razliku od Mađarske.²⁰⁰

Zapovjednik logora od njegova osnutka do kraja 1933. godine bio je Gustav Perčec, koji je smijenjen s mjesta zapovjednika zbog brojnih nesuglasica s logorašima zbog svoga teškog karaktera uz to kroz listopad 1933. godine izašli su u Jugoslaviji mnogobrojni članci o Janki Puszti i ustašama u Mađarskoj autorice Jelke Pogorelec koja je bila ljubavnica Gustava Perčeca ali uz to i suradnica jugoslavenske obavještajne službe. Nakon niza članaka koji su objavljeni u zagrebačkim *Novostima* Perčec je smijenjen s mjesta zapovjednika logora te odlazi u Budimpeštu da bi u Italiji 1935. godine bio likvidiran po nalogu vrha UHRO-a.²⁰¹

Novi zapovjednik logora bio je Vjekoslav Servatzy sve do njegova gašenja i preseljenja logoraša u Italiju. Nakon dolaska novog zapovjednika život u logoru se nije puno promjenio, međutim Servatzy dio logoraša preselio je na malo udaljenije mjesto na tzv. Bazu Pustu zbog stalnog jugoslavenskog nadgledanja Janke Pustze.²⁰² Iako se u izvorima mogu pronaći različita razdoblja do kada je logor bio u funkciji, tako u svome iskazu Ivan Perčević navodi kako je logor prestao funkcionirati u lipnju 1934. godine, iako sa sigurnošću možemo ustvrditi da je logor ugašen do listopada 1934. godine kao glavni dokaz za tu tvrdnju je ta da je drugi zakupnik preuzeo imanje na kojemu više nije bilo ustaša.²⁰³

9. VOJNO-TERORISTIČKA DJELOVANJA JUGOSLAVENSKOG REŽIMA

Jugoslavenski režim nikako nije bio blagonaklon hrvatskim političarima te je prevladavao srpski hegemonizam i potiskivanje bilo kakve aktivnosti protiv režima. Već je naveden najveći teroristički čin koji se dogodio u Beogradskoj skupštini 20. lipnja 1928. godine kada je izvršen atentat na narodne zastupnike iz Hrvatske.

Nakon toga čina diktatorski režim kralja Aleksandra iskoristio je sve aparate vlasti kako bi suzbio rad oporbe te su zbog toga mnogi oporbeni političari pobjegli u emigraciju. Režimske vlasti služile su se i sredstvima iznad okvira državnog aparata kao što su već postojeće četničke postrojbe i jugoslavensko sokolostvo, međutim režim je za izvršavanje svojih ciljeva osnivao i nove organizacije kao što su bile Mlada Jugoslavija, Željezna garda i Novi pokret koje su imale vrlo prisnu suradnju s režimom i radile po direktivama kralja.²⁰⁴ Zanimljivo je od strane režima

²⁰⁰ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 249-250.

²⁰¹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 254.

²⁰² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 255.

²⁰³ ŠADEK, *Ustaše i Janka-Puszta*, 67.

²⁰⁴ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 216.

organiziranje Željezne garde koja je imala isto ime kao respektabilno veliku profašističku i poluvojnu organizaciju u Rumunjskoj, uz napomenu rodbinske povezanosti rumunjskog i jugoslavenskog dvora.²⁰⁵

Novoosnovane organizacije za režim izvršavale su mnogobrojne terorističke akcije usmjerene prema protivnicima režima ali i samo zastrašivanje političkih protivnika kao što je to izvršila režimska organizacija Za kralja i otadžbinu koje je u pismo otvoreno zaprijetila Milanu Šufflayu.²⁰⁶ Otvorenja prijetnja nije omela Milana Šufflaya da nastavi sa svojim aktivnostima bez straha od odmazde, međutim to nije bila jedina prijetnja već kao što se najavljivalo Radićevo ubojstvo u novinama tako se dogodilo i s slučajem Milana Šufflaya. List Naša sloga tri dana prije atentata na Milana Šufflaya objavila je članak pod nazivom Dosta nam je toga, međutim isti list na sam dan atentata 18. veljače objavljuje članak pod nazivom Padat će glave što se taj dan i obistinilo.²⁰⁷

Sam atentat opisao je Josip Horvat u svojoj knjizi sljedećim riječima „Kao svaku večer, točno u 8 sati izašao je iz kuće broj 4a. Kad se pojavio na pragu, tri su čovjeka s ugla ulice naglo pošla prema njemu. Prvi ga je udario po glavi tolikim zamahom da mu je štap ispao iz ruku. Jeknuo je jedino mukli udarac. Šufflay se složio kao pokošen. Jedan ga od trojice odmah podigao, prislonio na vrata, mehaničarske radionice u kući Dalmatinska ulica broj 4 i pretresao mu džepove. Treći je odjurio do gostionice K orlu odakle je kratko telefonirao: „Svršeno je!“ Automobilom, koji ih je dočekao u magli, napadači su nestali. Sve je bilo gotovo u dvije-tri minute“.²⁰⁸ Hrvatski ugledni znanstvenik i pravaš skončao je istoga dana, nagađa se da su atentatori djelovali u sklopu organizacije Mlada Jugoslavija iako je sigurno da je atentat bio u suradnji s Zagrebačkom policijom.²⁰⁹ Glavni atentator koji je Šufflayu zadao poguban udarac bio je Branko Zwerger.²¹⁰

Smrt hrvatskog intelektualca Milana Šufflaya odjeknula je u domovini i svijetu, iste godine u travnju su Albert Einstein i Heinrich Mann u ime Njemačke lige za ljudska prava uputili prosvjedno pismo Ligi za ljudska prava u Parizu, što je dodatno naštetilo ugledu Jugoslavije u svijetu.²¹¹

²⁰⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 217.

²⁰⁶ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 78.

²⁰⁷ HORVAT, *Politička povijest Hrvatske II*, 306.

²⁰⁸ HORVAT, *Politička povijest Hrvatske II*, 307.

²⁰⁹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 218.

²¹⁰ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 78.

²¹¹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 218 .

Iako najpoznatiji atentat ovo nije bio i jedini atentat usmjeren na zagovornike protiv jugoslavenskog režima. Iste godine dogodio se atentat na vođu pravaškog pokreta u zemlji nakon odlaska Ante Pavelića u emigraciju, dr. Milu Budaka poznatog književnika, odvjetnika i vođom nekadašnjeg HSP-a koji je u ime svoje stranke potpisao Zagrebačke punktacije u kojima je zatraženo preuređenje jugoslavenske države prema federalističkim načelima sedmog studenoga 1932. godine.

Atentat na Milu Budaka dogodio se u samom centru Zagreba 7. lipnja 1932. godine ispred njegovog odvjetničkog ureda kada su ga trojica atentatora napali metalnim palicama. Atentatori su bili pripadnici Zagrebačkog redarstva te su uhvaćeni i osuđeni za nanošenje teških tjelesnih ozljeda u vidu zatvorske kazne u trajanju od tri godine. Atentatori su bili Šaban Šaćirović, Adam Saranija i Vojo Karakanović.²¹²

Jugoslavenski režim sve je više vršio pritisak na hrvatsku oporbu te su sva moguća sredstva režima iskorištena kako bi se suzbio njihov rad. Hrvatski oporbeni političar koji je osjetio sva sredstva režima bio je Josip Predavec nekadašnji visokopozicionirani član HSS-a koji je dugo vremena bio progonjen od strane režima zbog čega je bio u zatvoru, krajnji čin njegova progona dogodio se 14. srpnja 1933. godine kada u atentatu biva ubijen.²¹³

Jugoslavenski režim organizirao je mnogobrojne atentate i izvan Jugoslavije, prvi takav atentat organiziran je u ožujku 1931. godine na Gustava Perčeca, pokušali su ga ubiti trojica policajaca predvođeni Brankom Cvergerom, međutim austrijska policija otkrila je prave identitete atentatora te ih uhitila.²¹⁴ Pomoću ubačenog agenta Pere Grubera jugoslavenske vlasti pokušale su izvršiti atentat na Ante Pavelića u Munchenu u listopadu 1931. godine, međutim atentat je bio neuspješan i nije ugrozio Antu Pavelića.

Jugoslavenski režim i teror koji je provodio prema ljudima koji su imali oporbena razmišljanja bio je izuzetno jak zbog čega su mnogi hrvatski oporbeni političari zaklon potražili u emigraciji, Rajko Jovanović nekadašnji beogradski odvjetnik 1934. godine iznio je podatke da je jugoslavenski režim u razdoblju od početka 1929. godine do rujna 1933. godine iz političkih razloga uz hrvatske seljačke žrtve ubijeno oko 600 ljudi.²¹⁵

²¹² JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj: 1918.-1935.*, 310.

²¹³ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 223.

²¹⁴ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 225-226.

²¹⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 215.

10. VOJNO–TERORISTIČKA DJELOVOANJA UHRO-A

Vojno-teroristička djelovanja ustaškog pokreta (nazivani „frankovci“) bila su uveliko odgovor na proglašenje diktature kralja Aleksandra i na sve veći pritisak režima prema hrvatskoj oporbi. Svetozar Pribičević izjavio je da je „Frankovački val vrlo jak i to zbog lude politike Beograda“.²¹⁶ Prve akcije organizirane od strane frankovaca dogodile su se 1929. godine u godini diktature, da bi se do 1931. godine terorističke akcije proširile na cijelu domovinu. U tome razdoblju organizirane su mnogobrojne akcije u vidu podmetanja eksplozivnih naprava u javnim zgradama, vojnim, oružničkim i policijskim stanicama s čime su željeli ne primijećeni izazvati što veći strah jugoslavenskog režima.

Mnogobrojnim akcijama željeli su upoznati javnost u domovini ali i u svijetu s postojanjem pokreta koji se bori protiv jugoslavenskog režima s ciljem stvaranja nezavisne države hrvatske, dok su svoje terorističke akcije opravdavali kao oštar odgovor na uvođenje diktature i represiju jugoslavenskog režima.²¹⁷

Prvi ustaški centar za organiziranje vojno-terorističkih djelatnosti nalazio se u Beču a za organizaciju bio je zadužen Gustav Perčec koji je preko Marka Hranilovića održavao vezu s frankovcima u domovini.²¹⁸ Gustav Perčec bio je izuzetno važan i za postavljanje temelja ustaškog pokreta u Mađarskoj u koju je često putovao kako bi se nalazio s političkim istomišljenicima. Perčec se orijentirao na dijelove Mađarske koji su bili u blizini hrvatske granice što će biti od izuzetne važnosti za budući razvoj ustaške djelatnosti na području Mađarske.²¹⁹

Veliku ulogu u prvome atentatu imala je organizacija Hrvatski domobran koja je okupljala pravašku mladež u domovini radikalizirala se nakon uvođenja šestosiječanjske diktature. Meta atentata bio je vlasnik najpoznatije novinske kuće u kraljevini Jugoslaviji pod nazivom Jugoslavenska štampa d.d. ali uz to i veliki poslušnik režima i kralja Aleksandra. Tonij Schlegel iako je bio etnički Hrvat podržavao je unitarističku i centralističku politiku koja se provodila nakon proglašenja diktature kralja Aleksandra. Atentat su izvršili frankovci Mijo Babić, Marko Hranilović, Zvonimir Pospišil, Matija Soldin.²²⁰ Atentat je izvršen 22. ožujka

²¹⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 215.

²¹⁷ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 215.

²¹⁸ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 68.

²¹⁹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 231

²²⁰ „Postanak i djelovanje ustaškog pokreta do 1941“

1929. godine, posljedica atentata bila su masovna uhićenja nekadašnjih članova HSP-a uz članove HSS-a ali i komuniste koji su isto bili dio oporbe.

Većina privedenih ljudi nije imala nikakve veze s atentatom ali su bili podvrgnuti strašnoj torturi režimskih vlasti kako bi došli do atentatora, posebno se isticao pravaš Stipe Javor koji je podvrgnut strašnim mučenjima sve do svoje tragične smrti 1936. godine.²²¹ Nakon opsežne istrage atentatori su ipak pronađeni međutim uhićeni su Soldin i Hranilović dok su Babić i Popišil uspjeli pobjeći u emigraciju i priključiti se Anti Paveliću.

Iako je suđenje za ubojstvo Schlegela dobilo ime po dva atentatora „slučaj Hranilović-Soldin“ optužnicom bilo je obuhvaćeno dvadesetak mladih nacionalista kojima se nije sudilo samo zbog atentata nego mnogih drugih djela povezanih s oporbenim aktivnostima kao što su različite sabotaze, atentati na suradnike jugoslavenske tajne policije i drugih aktivnosti. U lipnju 1931. godine donesena je odluka po kojoj su mnogi optuženici proglašeni krivima i osuđeni na visoke kazne dok su Hranilović i Soldin osuđeni na smrt vješanjem. U dvorištu sudbenog stola 25. rujna 1931. godine smaknuti su Hranilović i Soldin.²²²

Mnogi povjesničari imaju različito viđenje uloge sudjelovanja u atentatu samoga Ante Pavelića i UHRO-a, tako Mario Jareb smatra kako je u to vrijeme Pavelić uz suradnike tek organizirao okvir koji je doveo do ustaške organizacije uz objašnjenje kako su atentatori djelovali na svoju ruku iako su iz inozemstva dobivali pomoć.²²³ Bogdan Krizman navodi kako su atentat izvršili ljudi koje je organizirao Gustav Perčec kako bi pokrenuli osvetničku akciju dok mu je glavna veza s domovinom bio optuženi Mirko Hranilović, Krizman pripadnike koji su izvršili određene diverzije naziva „Perčecovi teroristi.“²²⁴

Pogubljeni Marko Hranilović i Matija Soldin uz kasnije preminuloga Stipe Javora postali su simboli ustaškog mučeništva u borbi za nezavisnu državu hrvatsku. Ustaška promidžba njihovo mučeništvo opisivala je: „K mjestu, gdje ih je smrt čekala, stupali su ponosno, zadržavši vanrednu vjeru u pobjedu one uzvišene ideje, za koju su imali ispustiti svoje plemenite duše. (...). Uz smrtnički im je hropac izljetao na usta oporučni poklik: Živjela slobodna hrvatska država!“²²⁵

²²¹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 87.

²²² JONJIĆ, „Proces Hranilovic-Soldin. Prilog poznavanju postanka ustaškog pokreta (sažetak)“ 2.

²²³ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 96.

²²⁴ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 68-69.

²²⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 98.

U veljači 1931. godine dogodio se atentat na predstavnika režimske vlasti kada je u Novoj Gradiški Ivan Rosić ubio načelnika općine Andriju Berića. Proces se vodio protiv atentatora Ivana Rosića ali i jedanaest drugih seljaka koji su optuženi da su dizali ustanak protiv države uz suradnju s emigracijom. Ivan Rosić je na kraju osuđen na smrt, pogubljen je 11. kolovoza 1931. godine.²²⁶ Potkraj kolovoza 1933. godine izvršen je još jedan atentat od strane ustaškog pokreta na ministra Mirka Neudorfera, najviše pozicionirane osobe u hijerarhije vlast u Kraljevini Jugoslavije prije atentata u Marseilleu. Atentat je izvršio Josip Krobot koji je iz revolvera zapucao na ministra u njegovoj kući u Zlataru. U listu *Ustaša* navode se prethodni događaji povezni s atentatom u kojemu se navodi kako ga je ustaški sud osudio na smrt zbog izdaje, te je ubijen po nalogu organizacije u vlastitom domu od ustaške ruke koja dopire svakamo.²²⁷

10.1. Velebitski ustanak

Velebitski ili lički ustanak historiografski je pojam za ustanak u jeseni 1932. godine organiziran od strane UHRO-a na ličkom području. O karakteru ustanka i danas se vode mnogobrojne polemike u historiografskim krugovima, navode se teze o pravom ustanku ili provokaciji i unošenju straha i destabilizaciju vlasti u Jugoslaviji.

Mario Jareb navodi kako smatra da je akcija imala ulogu unošenje straha u diktatorsku vlast uz snažnu promidžbu UHRO-a i svjetske javnosti. Ante Pavelić opisao je karakter ustanka sljedećim riječima „Nije se radilo o jednom pravom ustanku nego samo o demonstraciji i pokušaju, kojim sam htio pokazati neprijatelju, da je Ustaški pokret ozbiljna snaga, što bi u danom času bila kadra suprotstaviti se državnoj sili Jugoslavije i da je uzaludno diktatorskom režimu nastaviti sa zastrašujućim političkim terorom i ugnjetavanjem naroda“.²²⁸

Sama organizacija ustanka odvila se u emigraciji godinu ranije u austrijskom Spittalu, na održanome sastanku sudjelovali su Ante Pavelić, Gustav Perčec, Vjekoslav Servatzy, prema danome iskazu Ivana Perčevića zaključak održanoga sastanka bio je da se mora nešto napraviti protiv vlasti u Jugoslaviji.²²⁹ U samome Gospiću postojala je organizirana ustaška organizacija predvođena dr. Andriji Artukovićem, uz Artukovića prvake lokalne organizacije predstavljali su Marko Došen, Juraj-Joco Rukavina, Josip Tomljenović, Nikola Orešković i Josip

²²⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 238-239.

²²⁷ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 240.

²²⁸ PAVELIĆ, *Doživljaji*, 504.

²²⁹ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 95.

Japunčić.²³⁰ Ustaška organizacija bila je u konstantnoj vezi s ustaškim vodstvom u inozemstvu te su neki pripadnici osobno odlazili u emigraciju kako bi se konzultirali s glavnim ljudima UHRO-a.

Organizator ustanka bio je Vjekoslav Servatzy koji je kasnije izjavio kako je organizirao ustanak i poslao ustaše u Liku po naređenju Pavelića kako bi se vidjela reakcija Jugoslavenskog režima. Servatzy za potrebe organiziranja ustanka odlazi u Belgiju kako bi sakupio pripadnike ustaškog pokreta, od prikupljenih odabrao je sedmoricu ustaša koji su se opremili naoružanjem, eksplozivom i propagandnim materijalima i zaputili se prema Velebitu. Kao središte prebacivanja oružja i drugih materijala potrebnih za provođenje ustanka odabran je Zadar u kojemu je ustašku organizaciju vodio Ante Brkan.²³¹ Pripreme ustanka u vidu prebacivanja oružja iz Italije započelo je u proljeće 1932. godine ali i vrbovanje ljudi iz drugih okolnih mjesta kako bi se priključili ustanku ali uz dosta sramežljiv odaziv. U srpnju iste godine iz logora u Bovegnu prebačeno je nekoliko pripadnika ustaškog pokreta koji su uz domaće istomišljenike izvršiti napad na žandarmerijsku stanicu u selu Brušane koje se nalazi u blizini Gospića. Svakako treba istaknuti kako su žandari koji su pripadali stanici u Brušanima bili izuzetno okrutni prema neistomišljenicima i domaćem stanovništvu.²³²

U izvorima iznosi se različiti broj i popis pripadnika koji su sudjelovali u ustanku, tako sam organizator pothvata Servatzy navodi popis od devet sudionika, dok prema listu Ustaši koji je objavljen dva mjeseca nakon ustanka i najsvježiji je izvor podataka o ustanku navodi se popis od deset pripadnika pothvata koji navodim u cijelosti: tabornici Devčić Ivan, Pejaković Ante, Rukavina Jakov, Šarlija Petar i Boban Rafael te ustaše Barišić Mile, Baljak Ventura Ninski, Devčić Pavao, Devčić Jure i Devčić Stipe.²³³ Zanimljivo je kako su Marko Došen i Andrija Artuković pobjegli u Zadar i prije samoga početka akcije.

Sama akcija započela je u noći 6./7. rujna 1932. godine kada su pripadnici ustaškog pokreta napali žandarmerijsku stanicu u Brušanima i privatne kuće u kojima su stanovali žandarmerijski zapovjednici.²³⁴ U izvorima nalaze se dva različita opisa spomenute akcije, prvi izvori oslanjaju se na optužnicu koja je pokrenuta protiv ustanika 1933. godine dok je drugi opis iznio Ivica Anramović (ne nalazi se na popisu deset pripadnika) sudionik ustanka, među

²³⁰ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 94.

²³¹ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 95.

²³² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 283.

²³³ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 284.

²³⁴ „Velebitski ustanak“

glavnim razlikama navodi se borba između žandara i ustanika te Abramović navodi „ni jedan žandar nije ispalio ni jedan metak, a ono što piše Basta, Krizman i drugi kako su žandari borili uzeto je iz optužnice koju je sastavio javni tužilac Državnog suda, da bi žandare prikazao kao junake“.²³⁵

Nakon ustanka mnogi oružnici krenuli su u potragu za ustašama te su kod Jadovnog na Velebitu zatekli skupinu ustaša te je u izmjeni vatre poginuo ustaša Stipe Devčić, uz mnogu zapljenu oružja i propagandnog materijala, dok su ostale ustaše uspjele prebaciti u Zadar iz kojega su prebjegle u logor Bovegno u Italiji. Nakon ustanka na područje Like poslan je veliki broj žandara kako bi se pronašle preostale ustaške skupine i sudionici u ustanku, u sljedećem razdoblju žandari su proveli veliku potragu i prevele veliki broj ljudi, međutim većinu nedužnih koji su bili maltretirani na razne načine od strane žandara uz veliku materijalnu štetu koju se pretrpjela mjesta u Lici.

Prema dostupnim izvorima žandari su u narednim mjesecima uhitili preko 200 osoba koji su navodno bili povezani s ustankom, svi oni su pretrpjeli fizičko i psihičko maltretiranje od strane žandara što je bila neposredna posljedica ustanka.²³⁶ Režim je sudio više od pedesetak ustaša zbog ustanka u Lici, dok su režimski listi optuživali Mađarsku i Italiju zbog upletenosti u ustanak s ciljem kako bi se navedene države pod pritiskom odrekle ustaša.²³⁷

Prvih dana nakon ustanka beogradski listovi su šturo objavljivali i bez previše pompe opisivali događaje u Brušanima i radu UHRO-a, vjerojatno iz razloga kako ne bi se otkrio dojam o uzdrmanju temelja režimske vlasti.²³⁸ Ustanak je zbog međusobnih napada Jugoslavenske i Talijanske štampe dobio na značaju u svjetskim okvirima što je dodatno osnažilo poziciju UHRO-a u prikupljanju novih članova, svakako treba napomenuti kako je ustaški pokret u svojim listovima naglašavalo ustanak koji je doveo do destabilizacije jugoslavenske vlasti. Dobra iskorištenost ustanka od strane UHRO-a u promidžbene svrhe uz jugoslavenske listove koji su pretjerivali u razmjerima ustanka uz očite falsifikate istine koji se nalaze u optužnici protiv ustanika doveli su do stvaranja mita o Velebitskom ustanku čiji su razmjerni bili izuzetno suprotni od onih kakvima ih se opisivalo.

Pred kraj 1932. godine u Bresciji održan je sastanak na kojemu su Ante Pavelić i bliski dužnosnici ustaškog režima raspravljali o provedenom ustanku i stečenim iskustvima iz prvog

²³⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 288.

²³⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 290-291.

²³⁷ SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927.-1937.*, 221.

²³⁸ UDILJAK, OSTOJČIĆ, „Odjeci Velebitskog ustanka u beogradskom tisku 1932. godine“, 95.

većeg pothvata u domovini. Nakon sastanka doneseni su zaključci kako ovakve ustanke nije spretno organizirati iz emigracije, jer se na taj način gubi samo ljudstvo uz minimalnu korist te da se idući pothvati trebaju organizirati s ljudima u domovini uz pomoć emigracije. Odlučeno je kako se neće okupljati velika vojska u emigraciji već će se stvoriti dobro izvježbana legija koja će s najmodernijim vojnim naoružanjem doći u domovinu i proglasiti nezavisnu državu hrvatsku. Zaključak o naoružanju za ustanke unutar domovine je da ga ustanici moraju početi sami pribavljati jer je isuviše teško i gotovo nemoguće slati naoružanje iz inozemstva u većim količinama potrebnima za ustanak.²³⁹

10.2. Atentat na kralja Aleksandra 1933. godine

UHRO od samog osnutka ima karakter terorističke organizacije kojoj je cilj ostvarenje nezavisne države hrvatske, te su članovi organizacije spremni na sve kako bi došli do toga cilja. Od svog osnutka UHRO na konstante pritiske režima odgovara organizacijom ili podrškom mnogobrojnih terorističkih akcija s prvenstvenim ciljem destabilizacije jugoslavenskog režima. Uz već spomenute atentate na vlasnike tiska, ministre i ostale dužnosnike režima od kojih su zasigurno najpoznatiji atentat na ministra Mirka Neudorfera koji je do 1934. godine najpozicioniraniji obnašatelj dužnosti jugoslavenskog režima koji je stradao u atentatu organiziranog od strane UHRO-a. Diktatura i teror predvođen kraljem Aleksandrom bili su uzrok brojnih patnji i nedaća hrvatskoga naroda, iz toga razloga atentat na kralja Aleksandra bio je u planovima UHRO-a što nikako nije iznenađenje jer je i sam vođa pokreta Ante Pavelić pobjegao u emigraciju nakon proglašenja diktature.

Prvo javno najavljivanje atentata dogodilo se početkom 1932. godine kada se u listu Grič. Evropski prilog pojavljuje karikatura kralja uz prijeteći tekst da tko „sredstvom vješala vlada – Na vješalima će i svršiti“.²⁴⁰ Atentat na kralja Aleksandra prema stavu Vladeta Miličevića bio je od izuzetne važnosti zbog uvjerenja da će atentat na samoga kralja dovesti do raspada režima ali isto tako i jugoslavenske države iz koje će se iznjedriti nezavisna država hrvatska. Iako su već 1932. godine započeli natpisi o atentatu na kralja Aleksandra, prema dostupnim izvorima zaključuje se kako je do odluke o likvidaciji kralja Aleksandra došlo tijekom 1933. godine.

²³⁹ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 98-99.

²⁴⁰ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 299.

Pripreme za prvi atentat na kralja Aleksandra opširno opisuje Antun Pogorelec u svojim memoarima koji su vrijedan izvor iz razloga sudjelovanja u Pogorelca u pripremi atentata. Prema memoarima Pogorelca glavnu ulogu priprema u Zagrebu imao je Josip Begović inače Pogorelčev Šurjak, Tomu Grgića i Ivana Herenčića. Iako je prvi plan bio iskazivanje nezadovoljstva hrvatskoga naroda prilikom proslave ujedinjenja, međutim plan se izjalovio te je Begović preusmjeren na novu zadaću te dočekuje Oreba odabranog čovjeka za izvršenje atentata na Kralja Aleksandra 17. prosinca 1933. godine u Zagrebu.

Ubrzo su Begović i Pogorelec pronašli smještaj u glavnom gradu hrvata i dočekali Petra Oreba, inače seljaka porijeklom s Korčule koji se bavio krijumčarenjem šećera, svile i drugih proizvoda kako bi osigurao egzistenciju, međutim s vremenom se priključuje u prebacivanje oružja i propagandnih materijala UHRO-a.²⁴¹ Nakon nekoliko uhićenja Oreb je prisiljen emigrirati u Italiju gdje se u Trstu priključuje ustaškom pokretu, te je transferiran u logor Borgo Val di Taro u kojem se nalazi sve do prosinca 1933. godine kada je zbog uloge atentatora poslan u Zagreb.

Oreb uz pratnju Herenčića preko Klagenfurta dolazi 11. prosinca u Zagreb nekoliko dana prije samoga atentata. Pogorelec opisuje kako ih je do njihova smještaja Šarić, koji je Herenčića i Oreba doveo bez oznaka zbog propusta i ne pronalaska određenih ljudi u Austriji koji su im trebali dati lokaciju stana i ugovoreni znak, prije atentata Herenčić se vratio u inozemstvo dok je za Oreba te njegovo ponovno prebacivanje u inozemstvo nakon atentata trebao brinuti Šarić.

Kralj Aleksandar svjestan svog položaja među Hrvatima, dolaskom u Zagreb pokušao je pridobiti simpatije nakon što su hrvati u većini slučajeva bojkotirali opće izbore koji su se proveli u studenome 1933. godine kako bi na još jedan način pokazali nezadovoljstvo prema režimu.²⁴² Pokušaj atentata bio je planiran za 16. prosinca 1933. kada je kralj Aleksandar prolazio preko Jelačićeva trga, međutim pokušaj je propao zbog Orebova oklijevanja i nije krenuo u konkretnu akciju, nakon propalog pokušaja atentata Oreb i Begović vratili su se u stan u nadi kako će sutra izvršiti atentat na kralja, međutim idućeg jutra ispred stana pojavili su se režimski agenti prilikom susreta došlo je do vatrenog obračuna u kojem je jedan agent ubijen a jedan ranjen.

²⁴¹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 299-300.

²⁴² SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927.-1937.*, 227.

Nakon uhićenja atentatora kralj Aleksandar je neprimijećen sudjelovao na ispitivanju Oreba, nakon ispitivanja i Orebovog iskaza o tome da je došao iz Italije uz opisivanje o ustaškim logorima i odavanjem mnogobrojnih informacija o ustaškom pokretu i podršci Italije istomu, kralj Aleksandar bio je vidno uznemiren što je vidljivo iz zapisa Ivana Meštrovića koji je kraljevu uznemirenost opisao „kralj se oborio na svog poslanika Jovana Dučića riječima: Tako mi je jučer došla ona budala Dučić, i donio pismo od Mussolinija, gdje me Mussolini uvjerava o najboljim namjerama za prijateljske odnose, a moj poslanik, koji sjedi u Rimu, čak tvrdi, da je to iskreno. Ja, ima već godina dana, izmjenjujem pisma s Mussolinijem. Nosio ih je Avakumović pa sad mi, eto, na jednu stranu šalje pismo, a na drugu, u isto vrijeme, atentatore, da me ubiju“.²⁴³

Iako je kralj Aleksandar reagirao burno misleći kako su talijanske vlasti naložile atentat na njega, prema dostupnim izvorima talijanske vlasti nisu bile informirane o tome da se u Zagrebu priprema atentat na kralja Aleksandra.²⁴⁴ Uhićenima Petru Orebu, Josipu Begoviću i Antunu Pogorelcu suđeno je pred Državnim sudom za zaštitu države u ožujku 1934. godine, svakako treba spomenuti kako je Petru Orebu bilo obećano kako će proći nekažnjeno ako kaže istinu i okrivi i druge sudionike na što je on pristao, međutim nakon brojnih priznanja i optuživanja drugih sudionika Oreb je zajedno s Begovićem i Pogorelcem osuđen na smrtnu kaznu 28. ožujka 1934. godine. Pogubljenje Oreba i Begovića izvršeno je 12. svibnja 1934. godine, dok je osobno kralj Aleksandar dan prije smaknuća pomilovao Pogorelca i prenamijenio mu smrtnu kaznu u kaznu doživotnog zatvora.

10.3. Atentat na kralja Aleksandra 1934. godine

Tridesete godine prošlog stoljeća bile su na političkom planu u Europe promjenjive, Adolf Hitler dolazi na vlast u Njemačkoj s time i jačanje fašizma što je utjecalo na ostatak Europe, u Francuskoj godinu kasnije propada pokušaj puča fašističke grupacije u Parizu.²⁴⁵ Nakon propalog atentata na kralja Aleksandra u Zagrebu krajem 1933. godine i priznanja Oreba o uzajamnoj podršci Italije prema UHRO-u, kralj Aleksandar shvatio je da iako se trudi oko stvaranja dobro susjednih odnosa s Italijom ona zajedno s UHRO-om pokušava srušiti same temelje Jugoslavije. Nakon mnogobrojnih propalih pregovora s Mussolinijem, kralj Aleksandar

²⁴³ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 141.

²⁴⁴ SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927.-1937.*, 228.

²⁴⁵ „Francuska“

uspostavio je kontakte s Njemačkom nakon dolaska Adolfa Hitlera na vlast s ciljem traženja novoga saveznika u Europi.

10.3.1. Odlazak kralja Aleksandra u Marseille

Jačanjem fašizma u Njemačkoj ugrožava se europska sigurnost te se umanjuje uloga Francuske u Europi koja se smatrala tzv. nadzornikom mira u Europi koji je uspostavljen mnogobrojnim paktovima pod pokroviteljstvom Francuske. Kako bi se izbjegao loš scenarij po Francusku ona se približava Italiji. To nikako nije odgovaralo Jugoslaviji zbog pretenzija Mussolinija prema Jadranu.²⁴⁶ Jugoslavija i Njemačka su u ožujku 1934. godine sklopile trgovački ugovor prema kojem je Njemačka obvezna kupovati jugoslavenske poljoprivredne proizvode, dok će plaćanje biti u izvozu industrijske robe prema Jugoslaviji.²⁴⁷

Približavanje Jugoslavije prema Njemačkoj nije prošlo neopaženo od strane Francuske diplomacije koja je odmah reagirala i dogovorila posjet ministra vanjskih poslova Louisa Barthoua Beogradu koji se dogodio u lipnju 1934. godine. Cilj posjeta bio je preusmjeriti vanjskopolitičku orijentaciju Jugoslavije u novo nastalom međunarodnom poretku. Dogovoren je i posjet jugoslavenske diplomacije predvođene kraljem Aleksandrom Francuskoj u rujnu iste godine.

10.3.2 Organizacija atentata

Ustaška organizacija nakon neuspješnog atentata na kralja Aleksandra u prosincu 1933. godine nije odustala od toga nauma. To je vidljivo iz Rezolucije Hrvatskog saveza u Belgiji donesenoj 1. travnja 1934. godine u kojoj se zbog svih nedaća koje su prouzrokovali hrvatskom narodu osuđeni kralj Aleksandar Karađorđević, uz cijelu beogradsku vladu i njihove slugu na smrtnu presudu koje moraju provesti Ustaše u najkraćem mogućem roku.²⁴⁸ Iako je svrha osude više bila promidžbenog karaktera, da se još više uzdrma vladavina kralja Aleksandra koji je bio upoznat s mogućnošću novoga atentata te je nakon neuspješnog Orebovog atentata otputovao

²⁴⁶ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 41.

²⁴⁷ KISIĆ KOLANOVIĆ, *NDH i Italija. Političke veze i diplomatski odnosi*, 27.

²⁴⁸ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 303-304.

na Bled gdje je u siječnju 1934. godine sastavio oporuku po kojoj ukoliko nasljednik nije u mogućnosti vršiti kraljevsku vlast, nju do njegove punoljetnosti vrše tri člana namjesništva.²⁴⁹

Nakon saznanja o odluci kralja Aleksandra da posjeti Francusku, u kolovozu 1934. godine sastali su se vođe UHRO-a Ante Pavelić i VMRO-a Vanča Mihajlov i talijanski politički dužnosnik Ettore Conti u rimskom hotelu Kontinental. Organizaciju atentata predvodio je poglavnik UHRO-a Ante Pavelić uz Vjekoslava Servatzya i Eugena Didu Kvaternika.²⁵⁰ Zbog propalog atentata u Zagrebu, biraju najbolje ljude među svojim redovima kako bi se uklonila mogućnost neuspjeha. Vođa VMRO-a za izvršenje atentata odredio je Velička Georgijeva Kerina koji je već imao iskustva u izvršenju atentata, ali i prema navodima Ante Olujića sam se ponudio Paveliću da će on izvršiti atentat samo kako bi se osvetio kralju za sve nedaće koje je nanio Makedoniji, kada je posjetio logor u Italiji u kojemu je ustašama govorio o izvršavanju atentata „Poslušaj bratko: kad ja budem da gađam, ne da ću da gađam na sto, na deset, pa ni na tri metra. Ja ću Srbina da zgrabim za prsa levom, a desnom uperit ću mu „Rodu“ u čelo. Iz redova ustaške organizacije birani su ljudi stacionirani u Mađarskoj koju je vodio Eugen Dido Kvaternik, uz iskustvo prednost mu je bila što je poznavao francuski.²⁵¹ Kvaternik odabire Miju Kralja, Ivana Rajića i Zvonka Pospišila koji su bili obučavani u tada već raspuštenome logoru Janka – Pusza.

Zbog prikriivanja atentata su se izbjegavale veze s ustašama u Jugoslaviji kako se za organizaciju atentata ne bi saznalo, te su sudjelovali samo članovi u emigraciji. Mijo Bzik pošao je u Mađarsku kako bi Kralja, Raića i Pospišila odveo do Švicarske, dolaskom u Lausannu zamijenili su mađarske putovnice s čehoslovačkim na kojima su imali lažna imena kako bi pomoću njih neprimijećeni ušli u Francusku, sastanak dvije skupine odvio se na željezničkoj stanici u Zurichu nakon čega se dvije skupine jedna se zaputila u Marseille dok se druga zaputila u Pariz. Prvu skupinu koja se stacionirala u Marseillu činili su Veličko Kerin i Mijo Kralj i bili su zaduženi za atentat na kralja Aleksandra, dok su drugu skupinu činili Zvonko Pospišil i Ivan Rajić koji su bili zaduženi za djelovanje u slučaju da atentat u Marseju ne uspije.²⁵²

10.3.3. Izvršenje atentata

²⁴⁹ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 142.

²⁵⁰ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 305.

²⁵¹ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 156-157.

²⁵² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 307-308.

Kralj Aleksandar na put je krenuo iz Beograda u društvu kraljice, kneza Pavla i kneginje Olge do Boke Kotorske, razarač *Dubrovnik* isplovio je 6. listopada, ali bez kraljice koja je do Francuske otputovala vlakom. Približavajući se marsejskoj luci kralj saznaje kako će na njega biti izvršen atentat ali kralj Aleksandar je bio uporan da se nastavi po standardnoj proceduri. Razarač *Dubrovnik* stigao je u Marsejsku luku 9. listopada gdje se zaputio prema obali do Quai des Belges gdje se pozdravio s ministrom vanjskih poslova, Louisom Barthouom i okupljenima, nakon čega su krenuli u vožnju poluotvorenim vozilom.

U vozilu su se nalazili kralj Aleksandar, ministar Barthou i general Georges, inače član Vrhovnog ratnog savjeta. Nakon sto metara kako je vozilo krenulo Veličko Kerin s buketom cvijeća i skrivenim pištoljem izdvojio se iz mase, prišao u automobilu i zapucao na kralja.²⁵³ Opis atentata objavljen je u listu *Novosti* 11. listopada 1934. godine gdje se iznosi :„Povorka je kretala brzinom od kojih osam kilometara na sat. Odjednom je na Trgu Burze jedan krupan čovjek, otprilike od 40 godine u osrednjem odijelu, skočio s pločnika i potrčao prema kraljevskom automobilu koji se mogao lako poznati po kraljevskoj zastavici. Francuski pukovnik Biolet koji je jahao pored mjesta šoferova kraj automobila, primijetio je čovjeka, gdje trči spram automobila. Svom snagom je pritegao uzde da okrene konja i zaustavi sumnjivo lice. Ma kako brza bila njegova kretanja, nije mu uspjelo da spriječi nesreću, jer je atentator već bio na samoj papučici automobila i odanle ispalio hice u Njegovo Veličanstvo Kralja Aleksandra, ministra barthoua i generala Georges. Pukovnik je dotle udarcem sablje oborio atentatora, kojega je šofer pograbio za gušu. Čini se da je netko i pucao na atentatora. Jedni tvrde, da je to bio šofer, dok drugi tvrde daje pucao jedan policist.(...)Atentator je dignut sa zemlje i odnesen u obližnju stražaru.(...). Međutim je auto s Njegovim Veličanstvom stigao u prefekturu. Tu je tijelo odneseno u kabinet i položeno na krevet. Ljekari su učinili nadljudske napore, ali su izjavili da pomoći više nema. Njegovo Veličanstvo je izdahnulo u 16.10 sati po francuskom vremenu. Sat i pol kasnije podlegao je ranama i francuski ministar inostranih poslova Louis Barthou,(...).General Georges je teško ranjen i lebdi između života i smrti.“²⁵⁴

Nakon atentata zaključeno je kako su francuske službe sigurnosti loše ili nikako osigurale povorku, iako im je iz Beograda bilo naznačeno kako imaju saznanja o mogućem atentatu na kralja Aleksandra. Beograd je ponudio suradnju jugoslavenske policije u

²⁵³ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 158-159.

²⁵⁴ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 311.

Francuskoj, međutim to je odmah odbijeno s francuske strane uz napomenu kako je sve poduzeto da se atentat ne dogodi i da su gosti iz Jugoslavije sigurni u Francuskoj.²⁵⁵

10.3.4. Suđenje sudionicima atentata

Odmah nakon atentata krenula je potraga za pravim identitetom atentatora ali i ostalih uključenih u sami atentat, nedugo nakon atentata francuske vlasti saznale su pravi identitet grupe koja je djelovala u Marseju. Pomoć francuskim istražiteljima pružio je Vladeta Milićević, on je identificirao uhićene: Miju Kralja, Ivana Raića i Zvonimira Pospišila dok su Eugen Dido Kvaternik i bračni par Godina napustili Francusku prije atentata te samim time izbjegli uhićenje. U Engleskoj je uhićen i isporučen Jugoslaviji dr. Andrija Artuković koji je izjavljivao kako nikad nije sudjelovao u planiranju atentata već se bavio isključivo promidžbenim radom ustaške organizacije, Jugoslavenske vlasti nisu mogle dokazati njegovu umiješanost zbog čega je pušten na slobodu nakon čega se vratio u emigraciju.²⁵⁶

Suđenje atentatorima odvijalo se u gradu Aixen-Provenceu, gdje u studenome 1935. godine započinje suđenje, tada se u odsutnosti sudilo i Ante Paveliću, Ivanu Perčeviću i Eugenu Didi Kvaterniku. Obranu optuženih vodio je odvjetnik Georges Desbros, kojega je financirala organizacija Hrvatskog domobrana iz SAD-a, koji je zbog incidenata koje je radio tijekom suđenja izuzet sa suđenja i oduzeto pravo zastupanja optuženih. Ono što je pomoglo optuženima je činjenica da je iz optužnice izbačeno sve što ima povezanosti s Italijom i njenom umiješanosti u atentat na Kralja Aleksandra. Obranu preuzima Saint- Auban koji nastavlja s istom strategijom, međutim u veljači 1936. godine proglašena je presuda po kojoj su Ante Pavelić, Ivan Perčević i Eugen Dido Kvaternik osuđeni na smrtnu kaznu u odsutnosti dok su sudionici u atentatu Kralj, Pospišil i Raić osuđeni na doživotni zatvor s prisilnim radom. Koliko su teški bili uvjeti rada u zatvoru govori podatak da su Pospišil i Kralj preminuli u zatvoru dok je Raić preživio se i vratio u domovinu pod potpunom diskrecijom gdje i umire 10. veljače 1944. godine.²⁵⁷

²⁵⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 315.

²⁵⁶ STUPARIĆ, *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. – 1945*, 11-12.

²⁵⁷ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 336-341.

10.3.5. Međunarodne posljedice atentata

Iako su visoko pozicionirani dužnosnici UHRO-a i VMRO-a optuženi za organizaciju atentata, međutim talijanske vlasti odbile su sudjelovati u istrazi te su odbile Francuskoj izručiti Pavelića i Kvaternika. Uz mnogobrojne dokaze koji su dokazivali da je Italija umiješana u atentat, svjetski mediji dosta su nježno na to upozoravali. Zbog stanja u Europi Francuska je vršila pritisak na Jugoslaviju da ne optužuje Italiju zbog mogućeg približavanja Italije fašističkoj Njemačkoj što nije bilo u francuskim interesima, iz toga razloga jugoslavenska vlada snažno je optuživala Mađarsku dok je mađarska vlada sve tvrdnje odbijala.²⁵⁸

Izvori otvaraju i drugu teoriju po kojoj su ustaše radile po nalogu fašističke Njemačke i samoga Hitlera, dok je atentat bio usmjeren prema francuskom ministru vanjskih poslova Louisu Barthou koji je bio jedan od začetnika okupljanja sila protiv Njemačke i najveći protivnik njene ekspanzije u Europi. Svakako treba naglasiti da su prve medijske optužbe na račun Njemačke došle iz Italije koja je na taj način pokušala maknuti pozornost sa sebe, ali i da je ta teorija osnovana na indicijama i bez ikakve argumentirane podloge uz dosta faktografskih netočnih podataka povjesničara koji su podupiratelji te teorije.²⁵⁹

Iako je vijest o atentatu na kralja Aleksandra u ustaškim ograncima diljem Europe prihvaćena s oduševljenjem treba napomenuti kako atentat nije doveo do onoga čemu su se ustaše nadale a to je raspad Jugoslavije. Atentat je omogućio postupno ukidanje diktature, zbog toga razloga smatra se kako je atentatom na kralja Aleksandra diktatura završilo razdoblje diktatorskog režima u Jugoslaviji. Oporukom kralja Aleksandra određeno je kako će Kraljevinom Jugoslavijom vladati namjesništvo sve do punoljetnosti njegova sina Petra II Karađorđevića. Zakoni diktature i dalje su bili na vlasti, međutim namjesništvo nije bilo dovoljno jako da održi diktaturu kao što je bila prije, tako da je s popuštanjem počela napokon djelovati i hrvatska oporba.²⁶⁰

Zanimljiv podatak iznosi Sekula Drljević u svome djelu gdje opisuje vladavinu kralja Aleksandra, za koju navodi da je obilježena terorom i korupcijom, uz to navodi podatak objavljen u Francuskim listovima da je kralj Aleksandar u inozemstvu nakon smrti imao preko dvije milijarde franaka u novcu i vrijednosnim papirima, uz navod kako kada je došao na vlast

²⁵⁸ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 324-325.

²⁵⁹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 327.

²⁶⁰ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 185-186.

nije imao ništa.²⁶¹ Nakon optužbi Italije ona mijenja politiku prema ustašama i sve ih preseljava na otok Lipari uz ograničenu aktivnost, dok su ustaške djelatnosti diljem Europe ugašene.²⁶²

11. UHRO U INOZEMSTVU OD ATENTATA U MARSEILLU DO 1941. GODINE

Atentatom u Marseillu Jugoslavije se nije raspala kako su ustaše očekivale ali se dogodilo popuštanje diktature, ustaše su tvrdile da za atentat nisu imale podršku i pomoć drugih država ali su konstantno naglašavale kako je atentat bio pokušaj oslobađanja Hrvatske, te kako je do atentata došlo tek kada su sve ostale metode isprobane međutim bez uspjeha. Zbog konstantnog ugnjetavanja hrvatskog naroda atentat na kralja Aleksandra okarakterizirali su kao samoobranu naroda protiv terora koji se provodio nad istim.²⁶³

Atentat u Marseilleu koliko je oslabio diktaturu toliko je zbog pritiska Jugoslavije prema zemljama sklone ustašama otežao rad organizaciji. Ante Pavelić izdao je odredbu u kojoj navodi „svaki ustaški borac, mora ovoga časa biti svijestan zamišitosti događaja, te ušćuvati i održati najveći mir i zapt“, sam Pavelić, navodi kako za UHRO slijede teška vremena ali isto tako završava odredbu sljedećim riječima „Skoro će kucnuti čas, skoro ćemo u odlučnu borbu, za sveta prava hrvatskoga naroda i za uspostavu samostalne i nezavisne države Hrvatske“. ²⁶⁴

Interesantno je kako Mario Jareb navodeći se na navode Krizmana iznosi nadnevak odredbe 19. listopada 1934. godine, dok Mijo Bzik odredbu potpisuje s nadnevkom dan ranije 18. listopada 1934. godine, te navode potvrdio je i Ante Pavelić, koji u sljedećoj odredbi 10. siječnja 1935. godine navodi da je prethodna objava izdana 18. listopada 1934. godine. Odmah nakon saznanja o atentatu na kralja Aleksandra, Italije svjesna mogućih posljedica od međunarodne zajednice stavila je ustaše pod pojačani nadzor da bi 14. listopada ustašama bilo oduzeto oružje.

Nakon razoružavanja ustaša idući potez Talijanskih vlasti bila je prebacivanje na otok Lipari, u provinciji Messina smještenog između Vezuva i Etne. Potez Talijanskih vlasti u današnjoj historiografiji ima različitih načina shvaćanja tako Fikreta Jelić- Butić navodi kako su talijanske vlasti koncentrirale ustaše na jednom mjestu kako bi spriječili njihovo osipanje u slučaju da ih talijanske vlasti zatrebaju da bi ih ponovno mogli aktivirati za rad, dok Sadkovich iznosi tvrdnju kako su talijanske vlasti na taj način zaštitile ustaše pred progonom od

²⁶¹ DRLJEVIĆ, *Balkanski sukobi 1905.-1941.*, 158.

²⁶² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 341.

²⁶³ SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927.-1937.*, 239.

²⁶⁴ BZIK, *Ustaški pogledi*, 87-88.

jugoslavenskih i francuskih vlasti uz naglasak kako su na taj način talijanske vlasti željele zaštititi talijanske interese nego samu ustašku organizaciju.²⁶⁵

Dolazak ustaša na otok dogodila se u noći 18. na 19 studeni 1934. godine a ono je završeno tek 10. veljače 1935. godine, novi zapovjednik logora bio je doglavnik UHRO-a Mile Budak. Prema dostupnim izvorima zaključuje se kako je nakon preseljenja na otok Lipari broj pripadnika UHRO-a bio oko pet stotina. Nakon atentata djelatnost UHRO-a u Italiji svedena je pod potpunu kontrolu talijanskih vlasti, međutim pritisak europske javnosti doveo je do gašenja organizacija ustaškog pokreta diljem Europe gdje je djelovanje svedeno na organizaciju malih skupina ponajviše u Austriji i Njemačkoj. Organizacije Hrvatskog domobrana nakon atentata nastavile su neometano djelovanje u SAD-u i Južnoj Americi²⁶⁶

Logor na otoku Lipari bio je drukčijeg karaktera nego prethodni, ustaše su bile djelomično internirane a nosile su građanska odjela umjesto uniforma, ustaše su imale dopuštenje kretanja po otoku ali su imali strogo kontroliranu komunikaciju sa svijetom izvan otoka, Ante Moškov navodi kako su u početku bili brojeni čak tri puta dnevno od strane Talijana, nakon toga režim je malo popustio te je odgovoran za red bio Mile Budak zapovjednik logora koji je odgovarao Talijanskim vlastima. Ustaški dužnosnici u Italiji imali su dozvolu živjeti izvan logora te su tu privilegiju iskoristili svi dužnosnici osim Branimira Jelića koji je sam izabrao živjeti u logoru.

Stanje u logoru bilo je izrazito loše, nakon određenog razdoblja bilo je izrazito jasno da Budak ima problema u zapovijedanju logorom, smirivanje strasti u logoru dogodilo se kada je ustašama rečeno da ako Maček pobjedi na izborima u Jugoslaviji da će se moći vratiti u domovinu, međutim nakon Mačekove pobjede došlo je do još većih nesuglasica u logoru.²⁶⁷ Logor se razdvojio u dvije skupine koje su se sukobljavale, prva skupina (Ličani) okupljena je bila oko Mile Budaka i Mije Babića, dok se je druga (Dalmatinci) okupljala oko Branimira Jelića, srž sukoba bila je osnovana prema odnosu prema Italiji, Budak je u to vrijeme imao pozitivno razmišljanje prema politici Italije što se skupini okupljenima oko Branimira Jelića i većinom rodnom iz Dalmacije nije sviđalo zbog ekspanzionističke politike Mussolinija.

Sam Ante Pavelić pokušao je smiriti situaciju u logoru te je u svibnju 1935. godine izdao odredbu po kojoj su sve ustaše jednake i bez razlike, međutim to nije urodilo plodom te su u

²⁶⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 416.

²⁶⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 341.

²⁶⁷ SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927.-1937.*, 284.

rujnu 1935. godine dvadeset šest disidenta prebačeni u grad Canneto.²⁶⁸ Zbog loših uvjeta u internaciji ali i osobnog Budakovog ponašanja prema ustašama, mnoge ustaše su se udaljile od organizacije kao što su Stjepan Marušić, Stanko Hranilović i drugi. Nakon mnogobrojnih nesuglasica i sukoba unutar logora sam Budak zatražio je razrješenje dužnosti zapovjednika logora početkom 1936. godine, međutim to je odbijeno od strane Ante Pavelića. Stanje u logoru dodatno je pogoršala epidemija tifusa koja je zahvatila oko šezdeset pet članova logora što je dodatno doprinijelo lošoj psihičkoj situaciji u kolovozu.

Jedna od jedinih svijetlih točaka Budakovog zapovjedništva očitovala se u odlučnom pokušaju izobrazbe ustaša u vidu tečajeva za nepismene, uz četiri tečaja koji su rađeni po programu gimnazije, većina predavača su bili studenti a najzastupljeniji predmeti su bili hrvatski i povijest. Izobrazba ustaša bila je iznimno bitna jer su većinu ustaša sačinjavali poluobrazovani seljaci i radnici dok su studenti i školovani bili u značajnoj manjini.²⁶⁹

Nakon brojnih sukoba dolazi do promjene zapovjednika u veljači 1937. godine kada zapovjednikom postaje Eugen Dido Kvaternik, razrješenje dužnosti za Milu Budaka označio je prestanak političkog angažmana u emigraciji i posvećuje se književnom radu, za vrijeme toga razdoblja napisao je roman „Na vulkanima“ u kojem opisuje život i osobne doživljaje na Liparima. Roman je objavljen nakon uspostave NDH pod prismotrom režima Ante Pavelića.²⁷⁰

Nakon izlaska Ante Pavelića iz zatvora u Torinu na proljeće 1936. godine, započinje uspostavljanje i obnavljanje kontakata s ustaškim ograncima diljem Europe u čemu mu pomaže Branimir Jelić te uz dobru angažiranost dolazi do obnove suradnje s Mađarskom revizionističkom ligom, te djelovanja ustaške organizacije u Njemačkoj.²⁷¹ Obnova djelovanja u Njemačkoj bila je od važnosti zbog razočaranja Ante Pavelića Italijom i njenim postupanjima prema ustašama, Pavelić se tako okreće prema Njemačkoj i krajem 1936. godine objavljuje djelo *Die Kroatische Frage (Hrvatsko pitanje)*, međutim djelo nije dovelo do željenih rezultata jer je u Njemačkoj i u domovini postalo popularno tek od izbijanja rata u Hrvatskoj. Glavni razlog tomu je što je u vrijeme objavljivanja djela nacistička Njemačka bila sklona suradnji s Jugoslavijom iz toga razloga ustaše nemaju podršku Njemačke sve do 1941. godine.²⁷²

²⁶⁸ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 422-423.

²⁶⁹ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 201.

²⁷⁰ JONJIĆ, MATKOVIĆ, „Novi prilozi za životopis Mile Budaka uoči Drugoga svjetskog rata“, 433.

²⁷¹ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 231-232.

²⁷² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 432.

Zbog vanjsko političke situacije u Europi i talijanskog – jugoslavenskog zbližavanja što ga je potaknuo novi ministar vanjskih poslova Galeazzo Ciano, u isto vrijeme dolazi do talijansko-njemačkog zbližavanja i konsolidiranja vanjsko političkih interesa, što je položaj UHRO-a u Italiji učinilo svakim danom bio je sve teži.²⁷³ Nakon godina propalih pregovora između Italije i Jugoslavije potpisan je sporazum u Beogradu 25. ožujka 1937. godine između Milana Stojadinovića i Galeazza Ciana nakon čega Ante Pavelić 1. travnja 1937. godine izdaje odredbu koja nalaže raspuštanje ustaških logora i prekid svake djelatnosti UHRO-a, zanimljivo je kako nije dostupan sadržaj cijele odredbe nego samo njeni dijelovi.

Odredba između sporazuma Stojadinović – Ciano zbog koje je raspuštena ustaška organizacija glasi „strane ugovornice obvezuju (...) da na svom teritoriju neće trpjeti niti pomagati na bilo koji način ma kakvu aktivnost koja bi bila uperena protiv teritorijalnog integriteta ili postojećeg poretka druge strane-ugovornice ili koja bi bila takve prirode da bi škodila prijateljskim odnosima između dviju zemalja“. Nakon sporazuma kreću najteži dani za ustašku organizaciju od njena osnivanja, u historiografiji razdoblje koje je nastupilo naziva se „velika ustaška šutnja“ takvo stanje trajalo je sve do 1941. godine.

Prema iskazu Bzika i Moškova nastupilo je iznimno teško razdoblje obilježeno raseljavanjem ustaša po čitavoj Italiji u manje grupice uz malu financijsku podršku.²⁷⁴ S vremenom započeo je povratak emigranata u domovinu, jedan od poznatijih dogodio se povratkom Budaka u zemlju koji je nakon nekoga vremena započeo ilegalni ustaškim radom u domovini. Prema dostupnom popisu iz 1937. godine vidljivo je kako je 251 ustaša napustio Italiju, što označuje da je 261 ustaša ostala u Italiji. Iako je rad ustaša u Italiji bio obustavljen, Ante Pavelić nastavio je s promidžbenim radom te u vrijeme povratka ustaša u domovinu izdaje knjigu „Strahote zabluda. Komunizam i boljševizam u Rusiji i svijetu“, ali talijanske vlasti su prvo izdanje knjige zaplijenile tako da je u javnost pušteno drugo izdanje tek 1941. godine.²⁷⁵ U djelu Pavelić navodi pohvale prema fašizmu u Italiji vjerojatno iz ondašnjih političkih prilika prema kojima Pavelić ostaje privržen Italiji, uz napomenu kako to vjerojatno nisu bili istaknuti stavovi Pavelića, već nisu birana sredstva s kojima bi se došlo do nezavisne Hrvatske pa tako i traženje saveznika. Već spomenuto djelo *Hrvatsko pitanje* objavljeno kako bi se zainteresirali njemački politički krugovi objavljeno je 1936. godine međutim djelo nije imalo nikakve važnosti sve do 1941. godine kada Njemačka postaje saveznik NDH. Situacija za ustaše u Italiji

²⁷³ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 433.

²⁷⁴ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 435-436.

²⁷⁵ JAREB, „Publikacije domobrasko-ustaškog pokreta u izbjeglištvu i iseljeništvu 1929.-1944. -I. dio“, 254.

počela se mijenjati nakon odlaska Milana Stojadinovića s vlasti, što je ponovno otvorilo mogućnost potencijalnog rušenja Jugoslavije uz pomoć Ustaša.

Godine 1940. godine dolazi do sastanka između Ante Pavelića i ministra vanjskih poslova Ciana, iz zapisnika vidljivo je kako je ustaška organizacija opet postala važan faktor u talijanskoj politici prema Jugoslaviji, što je dovelo do ponovnog okupljanja čelnih ljudi UHRO-a.²⁷⁶ Rad UHRO-a 1940. godine je intenzivan uz mnogobrojne dolaske ustaških članova iz raznih dijelova Italije gdje su bili internirani, u kolovozu 1940. godine započinju dogovori oko upada u zemlju i preuzimanju vlasti, i promišljanjima o ustrojstvu buduće nezavisne države Hrvatske.

Ante Pavelić sve češće komunicira s ustašama u domovini, te jedna od najvažnijih poruka poglavnika odaslana je 15. studenoga 1940. godine koju započinje s navodom da Ustaška borba ima dvije zadaće a to su: spasiti hrvatsku narodnost i uspostaviti Nezavisnu Državu Hrvatsku, te navodi kako je ustaški pokret rušenjem diktature izvršio prvu zadaću, spašavanje hrvatske narodnosti koju je kralj Aleksandar želio uništiti. Pavelić u pismu navodi kako je stvaranje NDH samo stvar provedbe, uz napomenu kako će to biti ustaška država u kojoj se neće moći živjeti od ustaške slave već samo od rada.²⁷⁷

12. DJELOVANJE UHRO-A U DOMOVINI NAKON ATENTATA U MARSEILLEU DO 1941. GODINE

Nakon atentata i izuzetno nepovoljnog položaja prema ustašama u Italiji djelovanje ustaške organizacije uvelike je svedeno na djelovanje u domovini. Proučavanje ustaškog djelovanja u domovini zamršeno je zbog toga što je teško definirati i raspoznati ustašku organizaciju, dakako treba navesti kako je ustaška promidžba svaku djelatnost koja se odvila protiv vlasti navodila pod ustaško djelovanje, isto tako režimske vlasti su svako djelovanje ustaških organizacija u svojim listovima negirale i umanjivale njihovu stvarnu veličinu i vrijednost. Ustaška djelatnost u domovini nije bila jedinstveno organizirana nego je bila razjedinjena u mnogobrojne pokrete i udruge, isto tako najveći broj simpatizera i pristaša u domovini se službeno priključio ustaškom pokretu tek nakon uspostave NDH u travnju 1941. godine.²⁷⁸

²⁷⁶ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 447.

²⁷⁷ POŽAR, *Dokumenti o ustaškom pokretu*, 119.

²⁷⁸ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 456.

Iako su pristaše djelovali u raznim skupina svima je cilj bio isti to je uspostava neovisne hrvatske države i rušenje Kraljevine Jugoslavije. Svakako djelatnosti treba pribrojati i pojačani oporbeni rad hrvatskih stranaka predvođeni HSS-om nakon atentata na kralja Aleksandra i slabljenja diktature što je dovelo i do pojačane promidžbene djelatnosti u domovini. Nažalost po hrvatske nacionaliste režimska ubojstva nisu prestala te iz toga razloga je dio hrvatske javnosti otvoreno bio za beskompromisno rušenje Jugoslavije, zanimljivo je kako su hrvatski nacionalisti u domovini poštivali Vladka Mačeka kao vođu najveće oporbene stranke ali istovremeno i Antu Pavelića kao beskompromisnog borca za neovisnu državu hrvatsku.

U idućem razdoblju Vladko Maček se približava srbijanskim vlastima što mu hrvatski nacionalisti zamjeraju, do krajnjeg razlaza između hrvatskih nacionalista i Vladka Mačeka dolazi uspostavom Banovine Hrvatske potpisivanjem sporazuma Cvetković - Maček potpisanog 26. kolovoza 1939. godine.²⁷⁹ Potpisani sporazum između Dragiša Cvetkovića i Vladka Mačeka bio je u trenutku potpisivanja samo politički čin jer on zapravo nije imao nikakvu državopravnu snagu, iz toga razloga je knez Pavle odmah nakon potpisivanja sporazuma potpisao tzv. *Uredbu o Banovini Hrvatskoj* u kojoj su definirana ovlasti i ustrojstvo banovine kao i njene granice.²⁸⁰

Izuzetno važno središte ustaške djelatnosti u domovini nalazilo se na Zagrebačkom sveučilištu, najpoznatije nacionalističko društvo bilo je *Kulturno akademsko društvo August Šenoa*.²⁸¹ Osnovano je 1932. godine od strane mnogih poznatih članova ustaškog pokreta, te i od strane Ante Pavelića, zbog jačanja pritiska diktature rad društva je obustavljen sve do 1935. godine kada nakon popuštanja režima ponovno društvo nastavlja s djelatnostima.

Hrvatski nacionalisti djelovali su i izvan sveučilišta u udrugama okupljenima oko časopisa, najpoznatiji časopis nacionalističkog karaktera bio je *Hrvatska smotra* koji je izlazio od 1933. godine sve do 1945. godine. U časopisu se promovirala važnost hrvatskog nacionalizma i hrvatskog pitanja uz mnogobrojne probleme iz svakodnevnog života povezanih s hrvatskim društvom, uz napomenu kako su pisali „oprezno“ kako ne bi bili cenzurirani i ukinuti od strane vlasti.²⁸²

Nakon potpisivanja sporazuma Cvetković – Ciano i raspuštanja UHRO-a 1937. godine dolazi do mnogobrojnih povrata ustaša u domovinu, zasigurno najpoznatiji povratak zbio se

²⁷⁹ SUBAŠIĆ, „Sporazum Cvetković-Maček i uspostava Banovine Hrvatske“, 159.

²⁸⁰ BOBAN, *Hrvatske granice od 1918. do 1991.*, 40.

²⁸¹ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 470.

²⁸² JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 493-494.

u srpnju 1938. godine kada se u domovinu vratio Mile Budak, nakon susreta sa Milanom Stojadinovićem u lipnju iste godine.²⁸³ Cilj režima bio je što brže i efikasnije likvidirati ustašku organizaciju i emigraciju koja se nalazila u Italiji, prema dostupnom izvoru koji je odaslan od strane Milićevića prema nadležnima u Beogradu u kolovozu 1938. godine vidljivo je kako je do toga razdoblja iz emigracije u domovinu vraćeno 142 emigranta uz najavu novih dolazaka iz emigracije koji su već dogovoreni.²⁸⁴

Budak se odlučio na povratak nakon neslaganja s Pavelićem što se zbilo vjerojatno iz različitih pogleda prema Talijanima, vjerovao je kako bi se samo uz pomoć Beograda moglo odgovoriti na talijanske pretenzije prema Jadranu, isto tako Budak se zaputio u domovinu bez odobrenja od strane poglavnika Ante Pavelića. Budak je uspostavio kontakte s Vladkom Mačekom, bliskim suradnikom do Budakovog odlaska u emigraciju 1933. godine. Kroz 1938. godinu održana su tri sastanka međutim nakon održanih sastanaka zaključeno je kako su razlike između dvije strane prevelike zbog Mačkovog odbijanja bilo kakve suradnje s Njemačkom ili Italijom.

Nakon povratka Jugoslavenski režim nadao se kako će primjer Mile Budaka i drugih biti dokaz kako se „hrvatsko pitanje“ više ne rješava u emigraciji već u domovini, međutim velika očekivanja režima od slamanja ustaškog pokreta bila su izigrana te je većina povratnika nakon nekoga vremena počela s organiziranjem ilegalnih akcija što je samo doprinijelo jačanju ustaške organizacije u domovini. Budak je odmah po povratku u domovinu nastavio s svojim političkim radom što je bilo suprotno onome što je obećao jugoslavenskim vlastima, međutim bez datih obećanja zasigurno mu ne bi bio omogućen povratak u domovinu.

Zbog iznimno loše situacije Ustaša u Italiji, povratak Budaka u domovinu označava buđenje ustaštva i djelovanje njenih pripadnika u domovini, međutim treba istaknuti kako povratak Budaka u domovinu nije dobro prihvaćen od strane nacionalističkih krugova koji su bili protiv režima te je povratak Budaka i drugih opisan u pjesmi autorice Vjere Korsky *Povratak starih ratnika* koja opisuje povratak:

„Vraćamo se – no nemojte nas osudit,

mi smo danas rukovet slomljenih sjena.

Zaboravite ono, što klicamo odlazeći,

²⁸³ KISIĆ KOLANOVIĆ, *NDH i Italija. Političke veze i diplomatski odnosi*, 35.

²⁸⁴ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 308-309.

ponizno danas priznajemo: bitka je izgubljena.

(...)

Počnite iznova, vi sada padajte dalje,

stari vam vele: još nije bitka izgubljena“.²⁸⁵

Prema dostupnim izvorima navodi se kako je na temelju sporazuma iz 1937. godine Italiju napustio 251 pripadnik ustaškog pokreta, iz čega je vidljivo da je u Italiji ostao 261 pripadnik ustaškog pokreta, prema navodu iz kolovoza 1939. godine koji je zapisao Ettore Conti vidljivo je kako je prema domovini otišlo 272 pripadnika ustaškog pokreta, međutim u popisu su uračunati i članovi obitelji viših dužnosnika UHRO-a.

13. USPOSTAVA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

Nakon nezadovoljstva izazvanima nakon Prvog svjetskog rata i novim međunarodnim poretkom dolazi do zaoštavanja odnosa i upitan je bio jedino trenutak kada će situacija u Europi eskalirati. Udruživanjem fašističke Italije i nacističke Njemačke kojima se pridružio Japan nastaje savez pod nazivom Trojni pakt. Tom paktu suprotstavile su se Francuska, Velika Britanija, SAD kojima se pridružuje SSSR tijekom 1941. godine. Nakon brojnih međunarodnih kriza i incidenata situacija je eskalirala 1. rujna 1939. godine kada Njemačka napada Poljsku što označava početak Drugog svjetskog rata, nakon brzog prodora Trojnog pakta rat se sve više približavao Jugoslaviji.²⁸⁶

Italija predvođena Mussolinijem napada Grčku i time dovodi Jugoslaviju na sami rub rata, što je izazvalo veliku zabrinutost u Jugoslavenskom vrhu, odlučeno je kako će se pojačati vojne snage na jugu i uz grčku granicu. Iako je diplomacija Jugoslavije bila uvjerena kako je ona iduća meta napada Trojnog pakta, međutim u studenome Ciano izjavljuje kako s napadom nikako Jugoslavije nije ugrožena, uz navode kako je on započeo pomirljivu i prijateljsku politiku s Jugoslavijom koju želi svakako nastaviti misleći na sporazum iz 1937. godine. Ciano

²⁸⁵ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 442.

²⁸⁶ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 53.

je naglasio kako je želja Italije da Balkan ostane izvan rata dok se u unutarnja politička pitanja Jugoslavije nema namjere uplitati.²⁸⁷

Vremenom se osjećala sve veća ugroza Jugoslavije, te su pojedini vojni krugovi bili mišljenja kako bi se Jugoslavija trebala priključiti Trojnom paktu i osigurati svoj teritorij i opstojnost države ali i ostaviti ekspanzionističke težnje uz Italiju i zauzeti Solun i osigurati si izlaz na Egejsko more. Kroz ljeto 1940. godine odlučeno je od strane Hitlera napad na SSSR, prema izrađenome vojnom planu područje Balkana trebalo je štiti pozadinu istočnog bojišta od mogućeg britanskog napada, iz toga razloga je prije napada na SSSR trebalo situaciju na Balkanu što je označavalo završetak rata protiv Grčke i približiti Jugoslaviju Trojnom paktu.²⁸⁸

Njemačka diplomacija krajem 1940. godine i početkom 1941. godine ulaže napore kako bi se Jugoslavija približila Njemačkoj, prvo je diplomacija nudila zaključivanje pakta o nenapadanju da bi se zahtjevi proširili na to da Jugoslavija pristupi Trojnom paktu. Zbog sve većih diplomatskih pritisaka na Jugoslaviju u ožujku 1941. godine Jugoslavija pristupa Trojnom paktu potpisivanjem dokumenata u Beču od strane predsjednika jugoslavenske vlade Dragiše Cvetkovića i ministra vanjskih poslova Aleksandra Cincara- Markovića 25. ožujka 1941. godine.²⁸⁹

Skupina okupljena oko Dušana Simovića uz pomoć britanske diplomacije i obavještajnih službi u noći 26. na 27. ožujak izvršava državni udar s kojim je srušena vlada Dragiše Cvetkovića, ukinuto je namjesništvo dok je knez Pavle ispraćen izvan granica Jugoslavije bez počasti. Na vlast je doveden kralj Petar II, održane su brojni prosvjedi u Beogradu protiv pristupanju Trojnome paktu organizirani od strane antifašističkih skupina kojima se priključila i Komunistička partija Jugoslavije. Najpoznatija parola prosvjeda glasila je „Bolje rat, nego pakt – Bolje grob, nego rob.

Nakon obrata u vlasti Jugoslavije sile Trojnog pakta izmijenile su stav prema Jugoslaviji i odlučile kako se Jugoslavija više ne može održati, iz toga razloga Benito Mussolini poziva Antu Pavelića na sastanak u Vilu Torlanu, sastanak se održao 29. ožujka i to je prvi susret Mussolinija i Pavelića od kada je Pavelić otišao u emigraciju. Sastanku je nazočio i ministar vanjskih poslova Italije Filippo Anfuso, Mussolini je Paveliću otkrio namjere Njemačke i Italije

²⁸⁷ KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 340-341.

²⁸⁸ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 53-54.

²⁸⁹ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 54.

o razbijanju Jugoslavije uz potporu ustašama da preuzmu vlast u Hrvatskoj uz poštivanje već ranije preuzetih obveza prema Italiji.

Nakon sastanka započinje priprema ustaša u Italiji za preuzimanje vlasti u Hrvatskoj, svi pripadnici ustaškog pokreta prebačeni su u Pistoju gdje su naoružani. Prvog travnja 1941. godine Pavelić izdaje odredbu GUS-a br. 1 u kojoj navodi da je došao čas obračuna koji je već dugo bio najavljivan. I ako je Mussolini obećao Paveliću preuzimanje vlasti, Njemačka nije imala iste planove, nakon odluke o rasformiranju Jugoslavije oni su željeli na vlast postaviti čovjeka koji nije pod Talijanskim utjecajem kao što je bio Pavelić, iz toga razloga Njemačka diplomacija nudi vođi HSS-a Vladku Mačeku preuzimanje vlasti u budućoj državi hrvatskoj. Iz toga razloga iz Njemačke su u Zagreb stigli Njemački izaslanici Edmund Veessenmayer i Walter Malletke kako bi pridobili Mačeka na preuzimanje vlasti, međutim Vladko Maček nije želio prihvatiti Njemačku ponudu iz razloga što je želio spriječiti rat ali i opstanak Jugoslavije.²⁹⁰

Krajem ožujka sastali su se u Zagrebu mnogobrojni narodni zastupnici uz predstavnike HSS-a te su donijeli deklaraciju prema kojoj Jugoslavija više ne postoji već se stvara slobodna i nezavisna država hrvatska. Iako su mnogi smatrali kako Jugoslavija više ne postoji, Vladko Maček vođa HSS-a prihvaća ponudu Dušana Simovića uz garanciju kako se sporazum iz 1939. godine neće revidirati i kako se položaj i status Banovine Hrvatske neće mijenjati. Vladko Maček svečano je prisegnuo na dužnost prvog podpredsjednika vlade 4. travnja 1941. godine, dok su od Hrvata u vladi kao ministri pristupili Juraj Šutej, Ivan Andres i Bariša Smoljan.²⁹¹

Nakon obrata u Jugoslaviji Hitler zaključuje kako je Jugoslavija nepouzdan saveznik koji bi mogao ugroziti vojne akcije Maritu (napad na Grčku iz Bugarske) i Barbarossu (napad na SSSR) te odlučuje raskomadati Jugoslaviju u vojnom aspektu ali kao i državnu tvorevinu.²⁹² Izrađen je plan napada na Jugoslaviju pod lozinkom Pothvat 25 koji je započeo 6 travnja 1941. godine. Napad na Jugoslaviju odvio se bez ikakve najave ili objave rata, a započeo je bombardiranjem Beograda nakon kojega su uslijedili napadi iz Mađarske, Austrije i Bugarske.

Vladko Maček pozvao je Hrvate da nastave braniti Jugoslaviju što su mu nacionalistički krugovi uz ulazak u vladu zamjerali te su se brojne pristaše HSS-a tih dana priključile ustaškom pokretu. Napredovanje njemačkih snaga bilo je munjevito što jugoslavenska vojska nije mogla

²⁹⁰ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 56-59.

²⁹¹ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 55.

²⁹² KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 351-352.

zaustaviti, kralj i cijela vlada su se iz Beograda povukli prema unutrašnjosti zemlje. Mnogi hrvati nisu se željeli boriti za Jugoslaviju što se izražava dva dana nakon napada kada su se hrvatski pričuvnici 108. pukovnije pobunili i zauzeli Bjelovar, poduhvat je poznat pod nazivom „Bjelovarski ustanak“.

O stanju u jugoslavenskoj vojsci pisao je i Milan Stojadinović koji navodi „Kad je rat počeo 6 aprila, hrvatski vojnici, ili su bacili oružje, kojim su imali da brane državu ili su ga okrenuli protiv svojih pretpostavljenih starešina ako su ovi bili srbi. U roku od 24 časa jugoslavenska vojska više nije postojala i njeni generali su potpisali безусловnu predaju, kapitulaciju.²⁹³

Ključni čovjek ustaške organizacije u domovini bio je Slavko Kvaternik koji uz ostale pristaše nakon objave rata još energičnije djeluju. Devetog travnja pripadnici ustaške organizacije zauzimaju radiopostaju Zagreb koja se nalazila u Vlaškoj ulici. Munjevitim napredovanjem Njemačkih snaga donosi se odluka o proglašenju Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. godine, oko samoga proglašenja ima mnogih prijevora u današnjoj historiografiji.

Prema navodima Slavka Kvaternika državu je trebalo proglasiti prije ulaska Njemačke vojske u Zagreb, nakon saznanja o dolasku njemačkih postrojbi do Sesveta on odlazi u dvore na Radićevom trgu uz namjeru o proglašenju NDH. Kvaternik navodi kako je prvo proglašenje NDH dogodilo se u banskoj palači pred zastavom i mnoštvom ljudi u jedan sat poslije podne, uz navod kako je prvo proglašenje imalo isti sadržaj kao i drugo proglašenje koje se odvijalo preko radija.

Prvom proglašenju prema Kvaternikovom navodu nazočio je i Veessenmayer Njemački izaslanik koji u svom iskazu dan kasnije Ribbentropu uopće ne navodi proglašenje NDH u banskoj palači.²⁹⁴ U istom brzojavu Veessenmayer opisuje kako je preuzeo inicijativu i prije podne sastao se s Kvaternikom nakon čega su usuglasili plan preuzimanja vlasti, isti dan zajedno su otišli do Vladka Mačeka uz namjeru da isti preda vlast Slavku Kvaterniku što se i dogodilo nakon sastanka. Nakon toga oko 17 sati Slavko Kvaternik na radio postaji Zagreb objavljuje proglas o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske koji glasi:

²⁹³ STOJADINOVIĆ, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, 726.

²⁹⁴ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 575-576.

Hrvatski narode! Božja providnost i volja našeg saveznika, te mukotrpana višestoljetna borba hrvatskog naroda i velika požrtvornost našeg poglavnika dr. Ante Pavelića, te ustaškog pokreta u zemlji i inozemstvu odredili su da danas pred dan uskrsnuća Božjeg sina uskrsne i naša Nezavisna Država Hrvatska. Pozivam sve Hrvate, u kojem god mjestu oni bili, a naročito sve časnike, podčasnike i momčad cjelokupne oružane snage i javne sigurnosti, da drže najveći red i da svi smjesta prijave zapovjedništvu oružane snage u Zagrebu mjesto gdje se nalaze, te da cijela oružana snaga smjesta položi zakletvu vjernosti Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i njenom poglavniku. Cjelokupnu vlast i zapovjedništvo cjelokupne oružane snage preuzeo sam danas kao opunomoćenik poglavnika.

Bog i Hrvati! Za dom spremni!²⁹⁵

Objavom proglašenja cijela hrvatska javnost bila je upoznata s uspostavom novonastale države. Odmah nakon pročitano proglašenja Kvaternik je spikeru na radiju predao rukom ispisanu izjavu Vladka Mačeka koja glasi: Hrvatski narode! Pukovnik Slavko Kvaternik, vođa nacionalističkog pokreta u zemlji, proglasio je danas slobodnu i nezavisnu hrvatsku državu na cjelokupnom historijskom i geografskom području Hrvatske, te preuzeo vlast. Pozivam sav hrvatski narod, da se novoj vlasti pokorava, pozivam sve pristaše HSS, koji su na upravnim položajima, sve kotarske odbornike, općinske načelnike i odbornike itd. da iskreno surađuju s novom narodnom vladom.²⁹⁶

Iako je proglašenje NDH vrhunac djelovanja UHRO-a važno za naglasiti je kako Ante Pavelić i ostale pristaše ustaškog pokreta koji su se u vrijeme proglašenja nalazili u Italiji nisu sudjelovali u organizaciji proglašenja NDH, ustaška skupina iz Pistoie 11. travnja 1941. godine prebačena je u Trst kamo dolazi i Ante Pavelić dan kasnije. Skupina predvođena Pavelićem 13. travnja 1941. godine prebačena je preko hrvatske granice i stupila na tlo NDH, tim činom završena je dugogodišnja borba ustaške organizacije u emigraciji.²⁹⁷

²⁹⁵ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 60-61.

²⁹⁶ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 61.

²⁹⁷ JAREB, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 594.

14. ZAKLJUČAK

Odmah nakon ujedinjenja države SHS s Kraljevinom Srbijom u Kraljevinu Srba Hrvata i Slovenaca dolazi do razočarenja hrvatske javnosti zbog samog načina ujedinjenja koje se dogodilo bez prethodnog dogovora o položaju Hrvatske u novonastaloj tvorevini. Hrvati za vrijeme rada Privremenog narodnog predstavništva nisu bili zastupljeni u onolikom broju kojemu se trebali biti, uz proglašenje Vidovdanskog ustava nakon kojega je položaj hrvatskih ali i oporbenih političara bio marginaliziran od strane srpskih pretenzija i hegemonije.

Vrhunac borbe režima protiv oporbenih stranaka obilježio je atentat u Beogradskoj skupštini 20. lipnja 1928. godine kada su smrtno stradali predstavnici HSS-a. Dana 6. siječnja 1929. godine kralj Aleksandar proglasio je diktaturu zbog koje je ikakav oporbeni politički rad bio obustavljen, zbog toga mnogi hrvatski političari odlaze u emigraciju uz najistaknutijeg Antu Pavelića. Pavelić politički angažman u emigraciji započinje u Beču, nakon čega odlazi u Italiju i organizira ustašku organizaciju.

Iako postoje prijepori oko osnivanja same organizacije sa sigurnošću možemo ustvrditi da je UHRO osnovan 1930-ih godine uz podršku fašističkih vlasti u Italiji. Glavni cilj ustaške organizacije je oslobođenje hrvatskoga naroda od terora koju provodi režim kralja Aleksandra u vidu rušenja Jugoslavije i uspostave buduće nezavisne države hrvatske. Ključni ljudi organizacije smatrali su da se zbog uvođenja diktature i nemogućnosti oporbenog rada unutar Jugoslavije tzv. „hrvatsko pitanje“ moglo riješiti samo izvan granica Jugoslavije uz pomoć i suradnju s drugim državama. Mnogi vodeći ljudi ustaškog pokreta sudjelovali su u političkom radu u Jugoslaviji prije odlaska u emigraciju kroz HSP zbog čega su često nazivani „frankovcima“.

Pavelić poučen iskustvom Stjepana Radića znao je kome se može obratiti za pomoć kako bi srušio Jugoslaviju, podršku je dobio od Italije i Mađarske koje su imale svoje pretenzije na teritorij Jugoslavije te su iz toga razloga pristale pomoći ustaškoj organizaciji i omogućile im organiziranje vojnih logora za obuku svojih pripadnika na vlastitom teritoriju.

Prema ustavu organizacije ona je bila ustrojena na vojnim načelima uz napomenu na revolucionarni aspekt organizacije zbog kojega su izvršavali terorističke akcije kako bi došli do svoga cilja a to je uspostava slobodne države hrvatske. Najveći poduhvat UHRO-a na teritoriju Jugoslavije zbilo se 1932. godine kada se zbilo Velebitski ustanak koji nije dao željeni rezultat

ali je ustaška promidžba iskoristila akciju za svoju samo promociju i prikupljanje novih pristalica u organizaciju.

Nakon brojnih atentata na dužnosnike režimske vlasti, organizacija započinje izvršavanje atentata na kralja Aleksandra zbog uvjerenja da će se Jugoslavija raspast ako kralj bude ubijen. Iako je propao atentat na kralja 1933. godine u Zagrebu, vrhunac terorističkih akcija organizacije dogodio se 1934. godine u Marseillesu kada je ubijen kralj Aleksandar uz francuskog ministra vanjskih poslova Louisa Barthoua.

Nakon atentata u Marseillesu Jugoslavije se nije raspala ali je znatno olakšan rad oporbenim političarima u domovini, međutim zbog mnogobrojnih pritisaka na Italiju i Mađarsku od strane Jugoslavije i zemalja diljem Europe nastupilo je izrazito teško razdoblje za ustašku organizaciju. Politička situacija u Europi 1930- ih godina je bila izuzetno promjenjiva iz toga razloga Italija se odlučuje na približavanje Jugoslaviji što je značilo prestanak financiranja i marginalizacija ustaškog pokreta na svom teritoriju, nakon potpisanog sporazuma Ciano -Stojadinović 1937. godine ustaška organizacije u Italiji službeno je ugašena, međutim tada se središte rada pokreta prebacio u domovinu.

Fašistička vlast Italije nije dozvolila rasipanje preostalih ustaša u Italiji zbog mogućnosti ponovne promjene državnih interesa što se i dogodilo krajem 1930- ih godina kada opet ustaški pokret i Ante Pavelić dobivaju na značaju. Sudbina ustaškog pokreta promijenila se u samo nekoliko dana, Italija i Njemačka nisu bile do rasipanja Jugoslavije sve do izvršenja puča generala Simovića nakon kojega Pavelić prvi puta upoznaje Mussolinija koji mu otkriva nove planove i kako će preuzeti vlast u novonastaloj državi hrvatskoj, međutim Njemačka je imala drukčije planove koji nisu provedeni zbog odbijanja Vladka Mačeka o preuzimanju vlasti.

Možemo ustvrditi kako se položaj ustaškog pokreta godinama mijenjao zbog vanjskopolitičkih promjena i interesa raznih sila, te pokret kao takav nije imao nikakvog utjecaja na to. Ustaški pokret iako je bio dugi niz godina pod pokroviteljstvom fašističkog režima iz Italije na vlast u Hrvatskoj je došao zahvaljujući prodoru njemačkih vojnih snaga i dogovoru s Njemačkim predstavnicima koji su samo nekoliko dana ranije vlast nudili vođi HSS-a Vladku Mačeku. Kako talijanski predstavnici nisu imali nikakvog značaja u pregovorima oko preuzimanju vlasti u hrvatskoj tako su i pristalice ustaškog pokreta u Italiji bile zakinite za sudjelovanje oko proglašenja NDH. Slavko Kvaternik 10. travnja 1941. godine proglasio je NDH u dogovoru s njemačkim predstavnicima ali u ime poglavnika Ante Pavelića koji se u hrvatsku vratio 13. travnja zajedno s ustašama iz Italije.

15. POPIS KRATICA

UHRO – *Ustaša – Hrvatska revolucionarna organizacija*

Kraljevina SHS – *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*

HSP – *Hrvatska stranka prava*

HSS – *Hrvatska seljačka stranka*

HRSS – *Hrvatska Republikanska seljačka stranka*

HFSS – *Hrvatska federalistička seljačka stranka*

HPRO – *Hrvatska pravaška revolucionarna omladina*

VMRO – *Vnatrešna Makedonska Revolucionarna Organizacija*

GUS – *Glavni ustaški stan*

NDH – *Nezavisna Država Hrvatska*

SAD – *Sjedinjene Američke Države*

SSSR – *Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika*

16. POPIS LITERATURE

STRUČNA LITERATURA

BOBAN, Ljubo. *Hrvatske granice 1918.-1993.* Zagreb: Školska knjiga, 1992.

BUDAK, Mile. *Hrvatski narod u borbi za samostalnu i nezavisnu Hrvatsku državu.* Youngstown: Hrvatsko kolo u Sjedinjenim državama i Kanadi, 1934.

BZIK, Mijo. *Ustaška borba.* Zagreb: Državni izvještajni i promičbeni ured, 1942.

BZIK, Mijo. *Ustaški pogledi.* Zagreb: Naklada i izdanje ustaške tiskare, 1944.

CRLJEN, Danijel. *Načela hrvatskog ustaškog pokreta.* Zagreb: Tiskara matice hrvatskih akademičara, 1942.

DRLJEVIĆ, Sekula. *Balkanski sukobi 1905.-1941..* Zagreb: Naklada Putovi, 1944.

ENGELSFELD, Neda. *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca-Privremeno narodno predstavništvo.* Zagreb: Globus, 1989.

HORVAT, Josip. *Politička povijest Hrvatske II.* Zagreb: August Cesarec, 1990.

JAREB, Mario. *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine.* Zagreb: Školska knjiga, 2006.

JELIĆ-BUTIĆ, Fikreta. *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945..* Zagreb: Sveučilišna naklada Liber i Školska knjiga, 1977.

KISIĆ KOLANOVIC, Nada. *NDH I Italija. Političke veze i diplomatski odnosi.* Zagreb: Naklada Ljevak d.o.o, 2001.

KRIZMAN, Bogdan. *Ante Pavelić i Ustaše.* Zagreb: Globus, 1978.

MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije.* Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić, 2003.

MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Nezavisne Države Hrvatske.* Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić, 2003.

PAVELIĆ, Ante. *Doživljaji.* Zagreb: Despot Infinitus d.o.o, 2015.

PERIĆ, Ivo. *Povijest Hrvata III: Od 1918. do danas.* Zagreb: Školska knjiga, 2007.

POŽAR, Petar. Dokumenti o ustaškom pokretu. Zagreb: Zagrebačka stvarnost, 1995.

SADKOVICH, James J. Italija i ustaše 1927.-1937. Zagreb: Golden marketing- Tehnička knjiga, 2010.

STOJADINOVIĆ, Milan. Ni rat i pakt. Jugoslavija između dva rata. Buenos Aires: El Economista, 1963.

STUPARIĆ, Darko. *Tko je tko u NDH*. Zagreb: Minerva, 1997.

ŠADEK, Vladimir. *Ustaše i Janka- Puzsta*. Molve: Društvo za povjesnicu i starine Molve, 2012.

ŠUTE, Ivica. *Hrvatska povijest 1918.-1941*. Zagreb: Leykam International, 2019.

INTERNETSKE STRANICE

„Država Slovenaca, Hrvata i Srba“ U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=16369>

„Eugen Dido Kvaternik“ U: *Hrvatski biografski leksikon (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11632>

„Fašizam“ U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19048>

„Francuska“ U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=20390>, „Hrvatski blok“ U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26437>

„Madžarska“ U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37947>

„Postanak i djelovanje ustaškoga pokreta do 1941. godine“

„Pravaštvo“ U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49984>

„Prosinačke žrtve“ U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50697>

„Stjepan Radić“ U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51444>

„Šestosiječanjska diktatura“ U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59482>

„Ustaše“ U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63437>

„Velebitski ustanak“ U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64113>

„Ustaše“ <https://www.scribd.com/document/631203711/ustase>
https://www.tomislavjonjic.iz.hr/V_15_jareb.html

ZNANSTVENI ČLANCI

Jareb, Jere „Publikacije domobransko-ustaškog pokreta u izbjeglištvu i iseljeništvu 1929. – 1944. - I. dio.“ Časopis za suvremenu povijest 26, br. 2 (1994.): 241-255
<https://hrcak.srce.hr/212330>

Jelić-Butić, Fikreta „Prilog proučavanju djelatnosti ustaša do 1941.“ Časopis za suvremenu povijest 1, br. 1-2 (1969.): 55-90 <https://hrcak.srce.hr/164929>

Jonjić, Tomislav „„Proces Hranilovic-Soldin. Prilog poznavanju postanka ustaškog pokreta (sažetak)“ Hrvatska između slobode i jugoslavenstva

Jonjić, Tomislav „Povijesno-politički okvir postanka Ustaškog pokreta“ *Hrvatski obzori* god. IX./2001., br. 2, 373.-406., br. 3, 653.-690., br. 4., 939.-968., te god. X./2002., br. 1, 33.-58.
https://www.tomislavjonjic.iz.hr/hrv_obz.pdf

Jonjić, Tomislav i Stjepan Matković „Novi prilozi za životopis Mile Budaka uoči Drugoga svjetskog rata.“ Časopis za suvremenu povijest 40, br. 2 (2008.): 425-452
<https://hrcak.srce.hr/30606>

Marijan, Davor „Između želje i stvarnosti: ustaša u bojnoj odori.“ Časopis za suvremenu povijest 50, br. 2 (2018.): 337-361 <https://hrcak.srce.hr/206558>

Subašić, Ante „Sporazum Cvetković-Maček i uspostava Banovine Hrvatske“ Pleter 5, br. 5 (2022.): 147-170 <https://hrcak.srce.hr/273355>

Udiljak, Vinko i Nikola Ostojčić. „Odjeci Velebitskog ustanka u beogradskom tisku 1932. godine.“ Essehist 10, br. 10 (2019.): 90-96 <https://hrcak.srce.hr/235678>

Žebec Šilj, Ivana. „Pregled općeg političkog stanja u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevini Jugoslaviji.“ Studia lexicographica 12, br.22 (2018.): 27-45 <https://hrcak.srce.hr/213580>